NAŠE ŘEČ

Listy pro vzdělávání a tříbení jazyka českého.

ROČNÍK XXXII. ČÍSLO 2-3.

VYDÁVÁ III. TŘÍDA ČESKÉ AKADEMIE VĚD A UMĚNÍ

OBSAH:

NAKLADATELSTVÍ ŠOLCE A ŠIMÁČKA, SPOLEČNOSTI S R. O.,
PRAHA II, SPÁLENÁ 29.
1948.

Předplatné na rok 1948 činí Kčs 70·—.

„Naše řeč“ vychází v desíti sešitech o 20 stranách, a to každého měsíce, vyjímajíc prázdniny, za roční předplatné *70* Kčs, s pošt. zásilkou *71* Kčs. Jednotlivá čísla jsou po 7 Kčs.

Předplatné přijímají všechna knihkupectví, zejména nakladatelství Šolcovo a Šimáčkovo v Praze II, Spálená ulice č. 29. — Přihlášky předplatitelů, reklamace nedodaných čísel a podob. vyřizuje jen administrace „Naší řeči“ tamtéž.

Přejímati výklady „Naší řeči“ ve větším rozsahu do jiných spisů lze jen se svolením redakce.

Příspěvky rukopisné, časopisy výměnou a knihy na posouzení posílejte odpovědnému redaktorovi *dr. Jiřímu Hallerovi* v Praze XVI, Xaveriova 1843. Redakce odpovídá dopisem jenom na dotazy, ke kterým je připojena známka na odpověď.

KNIHY ZASLANÉ REDAKCI.

Z Družstevní práce 1947: Eduard Táborský, Pravda zvítězila. Jan Rypka, Íránský poutník. Z nakl. Kalich 1947: Pavel Váša, Pod Řípem. Pavel Váša, V Praze. Jan Blahoslav, Naučení mládencům. Z nakl. Karla Voleského: Jan V. Gotthard, Královské Vinohrady. Jan Neruda, O sobě a jiných. Z jiných nakladatelství: Alexander Běljajev, Člověk obojživelník. Život a práce v Praze 1947. — Frant. Horečka, Kouzla noci svatojanské. Iskra v Opavě 1947. — Jiří Mucha, Setkání v tropech. Melantrich 1947. — Albert Pražák, K Tyršovu dílu. Ant. Dědourek v Třebechovicích 1947. — Na paměť Fr. B. Vaňka. Vyšehrad v Praze 1947. — Památce Josefa Janka. Klub moder. fil. v Praze 1947. — Hana Gregorová, Čas nezastavíš I-II. Aventinum Praha 1947. — Selam čili květomluva. Kvasnička a Hampl v Praze 1948. — Albert Pražák, Nezapomenutelní z Turnovska. J. Jiránek v Turnově 1947. — Vladimír Doutlík, Pravopisný slovník. Jar. Tožička v Praze 1947. — Co je jednotná škola? Min .informací v Praze 1947. — Václav Flajšhans, M. Jo. Hus sermones in capella Betlehem. Král. česká spol. nauk v Praze 1947. — Em. Janský, Pamětní knihy našeho venkova. Brázda v Praze 1947. — František Horečka, Ohnivý květ. Družstvo Moravského kola spisovatelů v Brně 1947. — Julius Zeyer, Česká epopeja. Česká graf. unie v Praze 1947.

Časopis pro moderní filologii XXXI, 2. — Československé epištoly III, 1—2. Československé informace IV, 7—12. — Elektrotechnický obzor XXXVII, 2—5. — Elektrotechnik III, 1. — Informační služba IV, 31—71. — Grafické listy XXXIII, 4. — Klas XXIII, 10—13. — Komenský LXXII, 6—7. — Kulturní politika III, 21—24. — List sdružení Moravských spisovatelů II, 3—4. — Lidová kultura IV, 5—10. — Listy filologické 71, 6. — Lidová knihovna X, 1—2. — Naše doba 54, 5—6. — Milotický hospodář 53, 2—3. — Objevy techniky VIII, 6. — Obzory IV, 6—7. — Poupě 1948, 6—7. — Polygrafia 1948, 3—6. — Příruční slovník jazyka českého 1947, 186—188. — Příruční slovník něm.-český 1947, 101—103. — Radostné mládí 3, 11—12. — Ruch III, 3—12. — Růst II, 1—2. — Slovanský sborník 1947, 3—4. — Slovo a slovesnost X, 3. — Slovo a tvar II, 1. — Těsnopisné rozhledy XXIII, 6—7. — Sokolský věstník XLVI, 6—11. — Škola a kultura III, 1—5. — ÚRO IV, 7—13. — Věstník St. nakl. 1948, 5. — Vesmír 1947-48, 6—7. — Vyšehrad III, 10—13. — Zeměpisný magazin III, 4—9.

Naše řeč ROČNÍK XXXII. ČÍSLO 2-3.

Jiří Haller:

O českém záporu. I.

V oddíle posudků a zpráv tohoto sešitu NŘ podáváme zprávu o znamenité studii, kterou českému záporu věnoval Josef Vachek. Tam také vyslovujeme naději, že nyní, po posledních pracích Mathesiových, Trávníčkových a Vachkových, bude možno podati úplnější obraz českého záporu, než tomu bylo dosud. Chceme se o to pokusit v tomto článku. Užijeme při tom s povděkem kromě dotčených už studií a kromě výkladů našich mluvnic starších ještě také stručného sice, ale velmi poučného přehledu vět kladných a záporných v obecné části Novočeské skladby od Vladimíra Šmilauera (str. 22—26). Náš hlavní cíl bude ovšem jako vždy praktický: poskytnout vodítko v případech, které mohou při vyjadřování vzbuzovat rozpaky. Takových případů je dost. Můžeme na př. napsat „Tu ho (Slávka) přepadla úzkost, šero a tmu *jako každé dítě* neměl rád", či je třeba psát „jako žádné dítě"? Nebo měl pravdu spisovatel, když se bránil opravě, kterou mu korektor větu „Utekli jste? To já zde *také nezůstanu!*" změnil v podobu „... To ani já zde nezůstanu"? Je správné, když se napíše „Tento výraz je v starším jazyce neznám. *Rovněž* lidovému jazyku *není* známý", nebo tu má stát „... Ani lidovému jazyku není známý"? Lze napsat „Toto slovo *nepřijaly i* dost velké slovníky", či tu má být spojka *ani* („... nepřijaly ani dost velké slovníky")? Je nějaký významový rozdíl mezi větami „Nedokázal udělat *nic*, co by ho mohlo uvést v posměch" a „Nedokázal udělat *něco*, co by ho mohlo uvést v posměch"? Má se říkat „Nepropásl žádnou možnost, aby ho poškádlil" či „... aby ho nepoškádlil"? Atd. V NŘ XIX, 1935, 157 n. se psalo o výrazech „něco jiného" a „nic jiného"; to je také jeden z případů, které mohou pisatele uvádět v rozpaky. Fr. Bartoš v Nové rukověti správné češtiny (1901, str. 123) opravuje i větu „Každý nerad líbá ruku, která ho bila"; místo *každý* v ní prý má stát *žádný*, ale všichni jistě cítíme, že je to oprava nesprávná a že si tu dokonce ani učitel jazyka nebyl patrně dost jist skutečným

usem. Uvidíme ostatně dále, že kus viny na té dnešní nejistotě mají příliš obecné, a proto nepřesné poučky našich mluvnic.

Proto se nejprve pokusíme popsat soustavu českého záporu, jak se nám jeví po nejnovějším bádání, a k tomu připojíme poznámky týkající se vyjadřovací praxe a z ní hlavně případů, které mohou při vyjadřování budit pochybnosti.

I. Jak se zápor vyjadřuje.

Zápor se vyjadřuje rozličnými prostředky, na př. posunkem (zavrtěním hlavy), ironickým nebo výhružným zabarvením výrazu (Tys mi pěkný hlídač! Jen se opovaž! = Ty nejsi dobrý hlídač. Neopovažuj se!), řečnickou otázkou (Kdo by to byl do něho řekl? = Nikdo by to byl do něho neřekl) i výrazy zvláštními, t. j. záporkami *ne, ni* a slovy s nimi spojenými (není, nebyl, nezvěstný, neznalec, nic, nikdo, nikde, nižádný, ani, aniž, nikoli a p.) nebo výrazy podobného významu, na př. *Kozla* platen dobrý vůz, když koně nanic (= nic není platen).

II. Druhy záporu.

A. Zápor větný.

Zápor větný popírá platnost celé věty, t. j. celý obsah věty se prohlašuje za neexistující, neplatný, nemožný, nežádoucí a p. Záporná předpona (záporka) *ne-* se tu připojuje k přísudkovému slovesu nebo k výrazu, který je jádrem přísudku neslovesného, na př.: Nemáme času nazbyt. To není pravda. Neřekl nám to. Netřeba se znepokojovat (= není třeba se znepokojovat).

Jestliže záporná věta vyjadřuje popření obecné nebo důrazné, přistupuje k zápornému slovesu ještě záporný výraz s *ni-* (nikdo, nic, nikde, nijak, nižádný, ani a p.) nebo výraz podobné platnosti, na př.: Nepotkal cestou *nikoho* = Nepotkal cestou *živé duše*. Takovéto výrazy jsou součástí záporu větného, jestliže se dotýkají platnosti celé věty. Bude o nich řeč ještě dále, při výkladu o záporu obecném.

Ne; ne, že by ...; ne-li; nikoli; nic.

Někdy, zvláště v jazyce hovorovém, popírá platnost celé věty i záporka *ne* sama (jako jednočlenná věta adverbiální): Je tam mokro? Všude ne (= všude není). Ještě vás bolí hlava? Už ne (= už nebolí). Zdá se vám snad, že jsem příliš neskromný? Ne (= nezdá). Měli byste dávat pozor na cestu, a ne lelkovat dokola (= a neměli byste lelkovat). Chtěla se usmát, leč byla přesvědčena, že se šklebí,... A ne a ne se hnout s místa (Host.; = ale nemohla se hnout). Někdy bývá záporka *ne* provázena spojkou *ani:* „Co je? Indiskretní otázka?“ „Ani ne.“ (Host.) Ale on (pán) vám je jako argus. O vás ani ne slyšet (Jirásek Z.;

= o vás ani slyšet nechce). „Překvapilo vás, že tak zbrkle utekli (Italové)?“ otázal se kapitán. „Ani ne, pane,“ odpověděl (Jerningham), „alespoň ne příliš.“ (Palk.)

Ve spojení *ne, že . . ., ne, že by . . .* zastupuje záporka *ne* větu hlavní, takže celý ten výraz je souvětím podřadným (F. Trávníček, NŘ. XIX, 1935, 320): Ne, že by vás nerad viděl (= není tomu tak, že . . .). Ivan se trochu pozdil za Václavem. Ne, že by mu nestačil (Pujm.; = nebylo to proto, že . . .). Podobně je tomu i ve spojení s jinými spojkami: Matka se nám má celý život divit, my ji máme pro sebe, a ne aby jezdila bůhví kam (Pujm.; = a nemáme ji proto, aby . . .). Záleží na tom, zdali to pojede, a ne zdali se to prodá (= a nezáleží na tom, zdali. . .). Ptal jsem se, kdo něco přinesl, a ne kdo přišel (= a neptal jsem se, kdo . . .).

Výrazu *ne-li* se užívá jako spojky rozlučovací, vyjadřující zároveň vzestupný nebo sestupný poměr členů (Gebauer-Ertl II, 1926, 51), na př.: Za Karla IV. byl chrám důkladně opraven, ne-li přestavěn. Župané ne-li všichni, alespoň většinou byli rodilí lechové. PS dokládá výraz *ne-li* zároveň se spojkou *-li* (v. t.). Trávníček na citovaném už místě NŘ ukazuje, že *ne-li* má platnost věty vedlejší, na př.: Bylo to aspoň (nejméně) 100 Kčs, ne-li víc (= nebylo-li to víc). Větná platnost zvláště zřetelně vystupuje v *ne-li* tázacím: Náš pak kníže jest Gočalko, ne-li (J. M. Hurban, PS s. v. *-li*; = není-li pravda)?

Jestliže je v první větě komparativ nebo výraz podobné platnosti (*jiný, jinak* a p.), mívá záporka *ne* (*a ne*) takový smysl jako srovnávací spojka *než* (*než aby*), na př.: Byli by raději chtěli sedět doma, a ne se trmácet lesem (= než se trmácet lesem, než aby se trmáceli lesem). V této platnosti stává záporka *ne* i před určitým tvarem slovesným jako samostatné příslovce (zas ovšem s platností větnou), na př.: Ďas si vymyslil tenhle sport (sáňkování) k pohoršení našemu a všech hajných, kteří by v neděli nejraději seděli v hospodě a ne se klátili lesem (Vrba).

Záporka *ne* mívá i platnost celé řečnické otázky (Trávníček l. c.), na př.: Ne, jaký zvláštní návyk osvojuje si tento chlapec (Šrámek; = není to divné, překvapující?)! V témž smyslu bývá v hovoru tázací „No ne?“

Místo *ne* bývá *nikoli, nic:* Už jste se rozhodli? Nikoli (= ne, nerozhodli jsme se). Jest to plné vítězství? Zdá se mi, že nikoli (Zeyer; = že ne, že není plné). Sluší-li se daň dávati císaři čili nic (= čili ne, čili nesluší)? Kdo by chtěl poznati, kde zájmeno ten u třetího stupně přídavného jména je správné, kde nic, opakuj si větu jednou se zájmenem, po druhé bez něho (Zubatý; = kde ne, kde není). Michal: „Pusťte mne!“ (Klásková:) Ani krok! Nic, stůjte hezky na suchu, nic k mokřině, nic k vodě (Jirásek L.; = ne, ne k mokřině, nesmíte k mokřině atd.). Peníze starý Reinack má, o to nic (Šimáček; = o to není).

Elipsa záporného slovesa.

Při elipse záporného přísudkového slovesa stačí k popření celé věty záporný výraz s *ni-* (nic, nikde, ani...). Na př.: To nic, jen když se nestalo nic horšího (= to nic není). Šel k ní, promluvil. Ona nic (Podlipská; = ona nic neřekla). Jak jest s pracemi? O nic dále, pane plukovníku (Bozděch; = nejsou o nic dále)? Nu, nic ve zlé, doktore (Šrámek; = nic nemějte ve zlé). Nic platno, musíme už jít (= nic to není paltno). Já nic, já muzikant (= já jsem nic neudělal, nezavinil). Týden za týdnem utíkal a Adam nikde (Rais; = a Adam nebyl nikde). Letí po řádcích dolů, hledá, není-li někde něco připsáno, dívá se do obálky, ale nikde ničehož nic (Pravda; = nikde není nic). Ničeho nic (selka) nevidí — po slepici ani památky (Baar; = není ani památky). — Po spojce *ani* někdy zbude ze záporného slovesa záporka *ne,* t. j. sloveso přísudkové je vypuštěno, ale záporka zůstává, takže vzniká spojení *ani ne,* podobné jako u záporných vět jednočlenných (viz výše), na př.: Vyčerpati do dna všechny možnosti není ovšem při subjektivnosti příčin věc možná a ani ne žádoucí, nemají-li se linie rozplynouti v množství odboček (Ertl v NŘ VI, 301; =a ani není žádoucí). Zde nejde o potřebu zvídavého rozumu ujasnit si a roztřídit jevy okolního světa, ba ani ne o snahu věcně a spravedlivě posuzovat bližního (Šmilauer v NŘ XXIV, 5; = ba ani nejde o snahu...). Ale tam (v levé kapse krabička) nebyla. V pravé? Ne, ani ne v pravé (Krausová-Lesná). Podobně s *nic*: To jeho vyprávění nic není, aspoň ne nic souvislého (= aspoň není nic souvislého). — V tomto případě je záporka *ne* nadbytečná a mohla by být bez újmy smyslu vynechána, na př. nejde o potřebu..., ba ani o snahu; (to) není věc možná... a ani žádoucí atd.

Některé takové eliptické věty záporné se staly ustálenými sousloví mi a vstupují tak i do vět kladných, na př.: Chlapíka je *kde nic, tu nic,* a srdce zaječí (Němcová; = je jako nic). Seděl na lavičce na dvorku a kouřil *mně nic tobě nic* (Rais; = klidně, ničeho si při tom nevšímal). Všichni (umělci) žijou a tvoří, *z ničeho nic* budují celý nový svět (V. Mrštík). *Z ničeho nic* se dal do pláče (= najednou, bez zjevné příčiny). Popelka do pantoflíčku vklouzla *jako nic* (Němcová, Poh.). Pil a jedl *jakoby nic* (Pfleger). Soused se na svou řeč zrovna připravil, *nic jinak než* jako by z knihy rozevřené četl (Třebízský).

Spojka aniž.

Platnost celé věty se popírá také spojkou *aniž,* a to tak, že spojka *aniž* stačí k tomu sama, a proto má sloveso po ní tvar kladný a místo kladných i záporných neurčitých zájmen a příslovcí (někdo, něco, nějaký, některý, leckdo, lecco, někde, někdy..., nikdo, nic, nijaký, nikde, žádný...) jsou zájmena a příslovce v tvaru rovném tázacímu (kdo, co, jaký, který, kde, kdy...). Na př.: Nikdy si nestěžovali, *aniž podávali jaké*

protesty (= a nepodávali nijaké, žádné protesty; souvětí souřadné, spojka *aniž* je tu souřadicí, viz NŘ XXVII, 1943, 164 n.). Zemřel, *aniž kdo co věděl* (= a nikdo nic nevěděl; souvětí podřadné, spojka *aniž* je tu podřadicí). Všecky řeky jdou do moře, *aniž je kdy přeplní* (= a nikdy je nepřeplní; spojka podřadicí). *Aniž komu co řekl,* odešel z domu (= nikomu nic neřekl a odešel...; spojka podřadicí, věta vedlejší stojí v čele souvětí). — Spojka *ani* však sama k popření celé věty nestačí, a proto ji musí provázet sloveso záporné, na př.: Nikdy si nestěžovali, *ani nepodávali* žádné protesty. *Ani nikomu nic neřekl* a odešel z domu.

Kam se klade záporka ne-.

Záporka *ne-* se připojuje před jednoduchý tvar slovesný (nejsem, nehýbá se, nesedej si), v složeném futuru a v trpném rodě před sloveso pomocné (nebude moci, nebyl pozván), v perfektu a v kondicionálu přítomném před příčestí (nechtěl jsem, nešli bychom). V plusquamperfektu a v kondicionálu minulém se někdy připojuje před příčestí slovesa významového, jindy před příčestí slovesa pomocného, na př.: Netroufal si obrátit se na něho, když se mu byl dříve nepředstavil = když se mu nebyl dříve představil. Ó kéž se byla neohlédla! = Ó kéž se nebyla ohlédla! Nebyl by se vracel, kdyby byl nezapomněl peníze = kdyby nebyl zapomněl peníze. Ó kéž by se byla neohlédla! = Ó kéž by se nebyla ohlédla! Jaroslav Havlíček (Petrolejové lampy 226) píše na př. střídavě: Zapomněla (Štěpka) na městečko, jako by se tam byla nenarodila, jako by byla své důstojné spoluobčany po celá léta nepohoršovala nemožnými šaty a klobouky, jako by nebyla rušila jejich počestný klid svými výstřednými nápady. Podobně u B. Němcové v Babičce (vyd. Stát. nakladatelství z r. 1935): I milostslečno, co pak je to všecko platno, kdyby to dobré slovo nebylo padlo na dobrou půdu, bylo by nevzešlo z něho požehnání (str. 87). Celý den byl (pán) zahrabán v knihách jako krtek, kdyby mu byla Zuzanka neřekla: ‚Pane, pojďte jíst,' nebyl by jedl celý den (92). Volba toho neb onoho způsobu je tedy, jak se zdá, zcela volná a řídí se leda osobním zvykem a vkusem mluvčího.*)

---

*) O tom, jak často se klade záporka před příčestí pomocného slovesa („To bych *ne*byl dělal") a jak často před příčestí slovesa významového („To bych byl *ne*dělal"), budeme se moci poučit, až bude podrobně zpracován bohatý skladební materiál, sebraný členy pražského novočeského semináře (dosud více než ze 200 knih). — Ale již ze zběžné prohlídky materiálu vidíme, že poloha před pomocným slovesem je častější (asi ve třech čtvrtinách případů). U novějších spisovatelů není příkladů mnoho, neboť plusquamperfektum je velmi řídké a k minulému kondicionálu je zjevná nechuť. Většinou se vyskytují obě polohy s převahou polohy první; tak je poměr obou: *Baar,* Osmačtyřicátníci 7:1, *Čapek-Chod,* Řešany 17:5, Vondrejc 18:2, *Čep,* Modrá a zlatá 18:2, Zeměžluč 7:1, *Herrmann,* Z chudého kalamáře 7:1, *Holeček,* Naši II. 16:8, *Hostovský,* Úkryt 3:1, Žhář 5:1, *Klička,* Dělný neumírá 9:2, *Kloster-*

B. Zápor členský.

Záporem členským se popírá platnost jen některého větného členu (kromě přísudkového slovesa); platnost celé věty není tímto popřením dotčena. Místo *zápor členský* se někdy méně výstižně říká „zápor slovní", na př. v Gebauerově-Ertlově mluvnici (II, 261 a j.). Záporka *ne* je buďto předponou (u nepřísudkových tvarů slovesných, na př. u infinitivu, u podst. jména slovesného), nebo příslovcem. Místo *ne* může podobně jako u záporu větného stávat *nikoli, nic.* Na př.: Mohli by také neposlechnout. Myslíte, že dokážeme nepovolit? Nestalo sa nic, co by sa panu falářovi lebo pudmistrovi mohlo nelíbit (Strachota). Neuposlechnutí se trestá. Vyběhl ven neoblečen, nemytý a nečesaný. Ne samým chlebem živ je člověk. Ne vždycky se všechno podaří. Ne nám, ale vám náleží největší zásluha. Sůl na chléb, a ne chléb na sůl se dává. Ne tak rosa, jako pot činí úrodná pole. František Bula myslil na duši, a nikoli na zvěř (Herben D.). Tak minula léta v tichém úkrytu, ač nikoliv bez nebezpečenství a mnohé klopoty (Jirásek). Starý člověk, ale lehkovážný, nic pobožný, snad ani v peklo nevěří (Jirásek). Hodná je ta paní a nic pyšná (Baar). Byl jsem v celé továrně snad jediný, který ji (paní ředitelovou) pozdravoval nic víc než zdvořile (Herben).

Členský zápor vyjádřený záporkou *ne* bývá někdy zesílen spojkou *ani:* Má do školy ani ne pět minut (= necelých pět minut). Vidíme se jen občas, ani ne jednou za rok. Jizera teče ani ne hodinu cesty od města. Mám málo peněz, ani ne celých sto korun. —Jiné je ovšem spojení *ani ne* ve větách, které mají celé platnost zápornou a kde *ani ne* při elipse přísudkového slovesa vyjadřuje zápor větný; o tom viz výše.

Větný zápor místo členského.

O členském záporu typu *Ne každý ví* říká J. Vachek ve spise „Obecný zápor v angličtině a v češtině" 51 (zprávu o něm viz dále v tomto sešitě NŘ), že býval běžný v starším jazyce spisovném, ale dnes že se už

---

mann, Mlhy na Blatech 46:26 atd. — V jiných knihách byla zjištěna jenom poloha před pomocným slovesem; na př. *Baar,* Paní kamisarka 11, *K. Čapek,* Devatero 6, *Čapek-Chod,* Větrník *11,* Rozkoč 11, *Čep,* Děravý plášť 11, Tvář pod pavučinou 17, *Kožík,* Básník neumírá 6, Největší z pierotů 6, *Křelina,* Puklý chrám 6 atd. Převahu polohy před slovesem významovým musíme pokládat v novočeské próze za individuální zvláštnost; byla zjištěna na př. u *Kopty* (Třetí rota na magistrále II, 0:6) a v „Helimadoe" *J. Havlíčka* 2:12 —. Nahlédnutí do materiálu ukazuje také, že značnou úlohu má modulace věty. Slovo s *ne-* je důrazné a bývá nositelem větného přízvuku. V první větě podmínkového souvětí bývá větný přízvuk na konci, v druhé větě na začátku; proto je u Kožíka (Pirinka): Kdybys byl na mne *ne*zapískal, *ne*byl bych nepřítele uviděl. — Srov. také rozdílnou důraznost formulací: To bych se *ne*byl s ním zdržoval — To bych se byl s ním *ne*zdržoval atp. *V. Š.*

pociťuje jako knižní archaismus. Nahrazuje se typem *každý neví,* t. j. zápor se ve shodě s obecnou snahou, projevující se v našem jazyce, vyjadřuje u přísudkového slovesa místo u popíraného všetného členu. Říkáme na př.: Nestalo se to mou vinou (= stalo se to, ale ne mou vinou). Nejsou všichni svatí, kdo si otírají o kostel paty (= ne všichni jsou svatí, kdo...). Všude je chléb o dvou kůrkách, ale není všude domov (= ale ne všude je domov). Ctnost nezáleží v slovech, nýbrž v počestném jednání (= záleží nikoli v slovech, nýbrž...). Neštěstí nechodí po horách ale po lidech (= chodí ne po horách, ale po lidech). — Ale zbytečně a často v rozporu se smyslem věty se v tento typ upravují i věty s *nejen (netoliko)..., nýbrž i,* na př.: Neměl jen přijít, ale i hlásit se o práci (místo: Měl nejen přijít, ale i hlásit se o práci).

C. Zápor lexikální.

Ze záporu členského se vyvíjí zápor lexikální, když záporka *ne* sroste se slovem v ustálený výraz, na př. neodborník, nekatolík, nedokonalý, nevýbojný, nejeden, nedobře, nečesky, nejen, netoliko. Takováto slova tvarem záporná často místo prostého popření vyslovují pravý opak představy vyjadřované tvarem kladným, na př. nemrav (není jen nedostatek mravu, nýbrž opak mravu: zlý, špatný mrav), neštěstí, nebezpečí, nedůvěra, necesta, nepřítel, nepřátelský, neklamný, nečestný, nepochybně, nesměle, nejednou. Říká se, že mají význam o p a k o k l a d n ý (t. j. tvarem jsou záporná, významem kladná). Některých výrazů se užívá jen v tvaru záporném, na př. neplecha (ale vedle původního příd. neplechý je i příd. jméno plechý; viz NŘ XXIV, 1940, 228), neduh, nedůživý, nevrlý, nesmírný, nestydatý, nerudný, netečný, neomalený, nezvěstný. Někdy je tvar záporný tvarem původním, kdežto tvar kladný je z něho utvořen teprve dodatečně, na př. nekalý — kalý (pův. nekajilý, viz výklad V. Machka v NŘ XXIV, 227 n.), neplechý — plechý (z pův. plechý, plochý „špatný" s nadbytečným *ne-,* srov. rus. plochój; Machek l. c.), nepobuda — pobuda (Machek l. c.; jiný výklad podal J. Zubatý ve Sbor. fil. V, 14), nepříčetný — příčetný; některé z takových kladných novotvarů jsou jen řídké, zpravidla knižní, na př. nestoudný — stoudný, nenasytný — nasytný, nejapný — japný. U některých záporných slov je záporka *ne-* připojena nadbytečně, na př. nesvár (= svár), neurvalý (vlastně „urvalý", t. j. rvavý), nehorázný (m. horázný), neohrožený (starší *ohrožený* rovněž znamenalo „osmělený, smělý, nebojácný"), nepohodnouti se (*pohodnouti* se znamenalo původně „pohádati se"), zanevříti (srov. *vře* hněvem proti někomu); o takovýchto slovech zevrubně vykládá J. Zubatý ve Sbor. fil. V, 1915, 6 n. Někdy slovo tvarem záporné ztratilo svůj záporný význam, na př. nemoc (= choroba), nemocný, nechati (z pův. nechovati, viz NŘ XIV, 1930, 212 n.), nená-

viděti (= míti v nenávisti; pův. *náviděti* není dnes už běžné), nedostávati se (= scházeti, chyběti, ale též: nebýti v dostatečném množství; o tom viz dále).

Lexikální zápor je i v slovech s předponou *ni-*, na př. nikdo, nic, nikam, nijak, nijace, a proto mohou takováto slova stávat i ve větách kladných (to je k ničemu, tys pro mne nikdo a p.); podrobnější výklad o tom bude podán dále.

D. Zápor lidový.

V jazyce lidovém se důrazný zápor větný často vyjadřuje slovy znamenajícími něco bezcenného nebo odpuzujícího; sloveso je při tom kladné, tón věty je ironický, s důrazem na slově vyjadřujícím zápor. Této expresivní podobě větného záporu se říká zápor lidový. Na př.: Ten tomu kozla rozumí (= ani trochu tomu nerozumí). Dostaneš starého čerta (= nedostaneš nic). Mně na tom starou bačkoru záleží (= nic mi na tom nezáleží). Ví houby, co je poesie (= vůbec neví). — Ve vulgárním vyjadřování se tak užívá i slov hrubých, nespolečenských (zápor vulgární, „hanácký"); viz o něm u Šmilauera, Novočes. skladba 23 a též ve výkladu V. Machka o slově *krondaro* v NŘ. XXX, 142.

Těmito rozličnými podobami záporu se rozličně popírá, a to buď obecně, nebo částečně.

III. Popření obecné.

A. Jak se vyjadřuje.

Jestliže se větným záporem (zápornou větou) popírá obecně, t. j. za neplatné se prohlašují všechny možné případy, jichž se zápor týká, přistupuje k zápornému slovesu ještě zobecňující záporný výraz s *ni-* (*ne*mám *nic, ani* jeden se *ne*vrátil) nebo výraz podobné platnosti (tu *není žádná* pomoc; *za mák* tomu *ne*rozumí = ani za mák, ani trochu). Výrazů s *ni-* může být ve větě několik, obecnost záporu se jejich hromaděním jenom zesiluje, na př. nikdo nic neví, nikdo nikde nic neviděl, neměla na světě nikoho a ničeho (o tomto spojení v NŘ XXV, 189 n.). Místo kladné spojky *i* a místo příslovcí *také, rovněž,* stávajících ve větách kladných, bývá tu záporná spojka *ani* se smyslem stupňovacím (o tom dále), místo *jak - tak* bývá *ani - ani* a vůbec místo kladných výrazů obecné platnosti bývají příslušné výrazy obecně záporné, na př. místo *všechen, každý, kterýkoli, jakýkoli* stává ve větách obecně popírajících *žádný* (v platnosti přívlastkové) nebo *nikdo* (v platnosti sub-

stantivní) a podobně bývá *nikdy* místo *vždy, nikde* místo *všude, žádný z obou* místo *oba (dva)* a pod. Na př.: Nikdo to neví (opak: Každý to ví. Všichni to vědí). Nikdo nic neví. Nikde není tak dobře jako doma (opak: Všude je dobře). Ani kuře darmo nehrabe (kladně: I kuře chce odměnu za práci). Ani já jsem tam nebyl (opak: I já jsem tam byl). Ani trochu (= vůbec, naprosto) se mi to nelíbí (opak: Zcela, úplně se mi to líbí). Žádný člověk není bez chyb (kladně: Každý člověk má chyby). Nemá žádnou naději (opak: Má veškerou naději). To se nenajde v žádném slovníku (opak: To se najde v každém, v kterémkoli slovníku). Ani otec ani matka nic na to neřekli (opak: I otec i matka něco na to řekli. Jak otec, tak matka něco na to řekli). Žádný z obou bratří nebyl doma (opak: Oba bratři byli doma). Za nic na světě to neříkej (kladně: Pro všechno na světě mlč)!

Místo *ani nikdo, ani nic, ani nikde* a pod. bývá — někdy se zabarvením poněkud archaickým — *ani kdo, ani co, ani kde* atd. Na př.: Že by byl vinen, nepřipouštěl si Kašpar Kaplíř ze Sulevic ani kdo jiný ze spoluvězňů v Bílé věži (Herben H.). Ani chirurg, ani kdo jiný mu nemohl pomoci (Faltová). V archaistickém spojení s *aniž* je zájmeno nebo příslovce v tvaru tázacím *kdo, co, kde, kam* atd. (místo nikdo, nic ...) ovšem vždycky, na př.: O tom neví on aniž kdo jiný. To nepůjde po zlém aniž jak jinak. Po nějakém však obydlí lidském ani památky, ani za stromořadím, aniž kde jinde, kamkoli (jezdec) zrak obrátil Jirásek Z.).

Zobecňující záporné zájmeno *nic, nikdo, žádný* a p. bývá vypuštěno v některých spojeních s příd. jménem *jiný*, na př.: Vždyť nemá pro jinou oči než pro tu starostovu (Rais; = pro žádnou jinou). Co sám nechceš, nečiň (nikomu) jinému. (Nikdo) jiný by ti to neudělal. Nedávej to (nikomu) jinému než mně. (Ničemu) jinému se nenaučil. Podle toho i ve vazbách nominativních a akusativních: (Nic) jiného mu nezbývá. (Nic) jiného už nemá. O (nic) jiného se nestará. Tento způsob (s elipsou tvaru *nic*) se pokládá za nespisovný, ale v jazyce hovorovém (zvláště lidovém) je běžný a užívají ho i dobří spisovatelé, na př.: Chroustala je (Marjánka mandle) po celý den jako veverka, nemajíc pro jiného téměř smyslu (Světlá). Vše se starochovi v tom strachu míhalo a kmitalo, a jiného teď nečekal, na jiného nemyslil, nežli že se jim pojednou ozve v zádech divoký nekřesťanský řev (Jirásek P.).

B. Jak se zesiluje.

Nejčastěji se obecný zápor zesiluje (zdůrazňuje) zápornou spojkou *ani*, a to buď samotnou, nebo provázenou dalším zesilovacím výrazem. Někdy je spojka *ani* vypuštěna a zbývá jen druhý výraz zesilovací; ve výslovnosti je pak tento výraz vyznačen větším důrazem. Na př.: Ani

nevzdychl, když klesl. Nebojí se ani trochu. Nemáme ani špetku soli. Nemáme už špetku soli (= ani špetku). Nepotkal cestou živé duše (= ani živé duše, vůbec nikoho). V lese nebylo kromě mne človíčka (Podlipská; = ani človíčka). Za živý svět nechtěla zůstat u rodičů (= ani za živý svět, za nic na světě). Vždyť není svého slova slyšet (= ani svého slova)! Tomu já za mák nerozumím (= ani za mák, ani trochu). Neví o tom zbla (= ani zbla, nic). Za celý svět by se od něho nebyla odloučila (= ani za celý svět, za nic na světě). Nemá kusa rozumu (= ani kousek, ani trochu). *Kantor* by to nedovedl (= ani *kantor*; na slově *kantor* je důraz)! Vlastní *matka* by ho byla nepoznala (= ani vlastní matka)! *Psa* by do té sloty nevyhnal (= ani psa)! Smrt nebyla vzdálena tomuto ležení a neuplynula *jediná noc,* aby někdo v temnotě neopustil život, odveden nemocí, ani neminul *den,* aby si násilná smrt z nás nevybrala svou oběť (Nauman; = ani jediná noc, ani den). Slyšel jsem, jak dospělí mluvili bez obalu o tom a onom. I nedýchal jsem, aby *jedno* slovo pro mne nezmařilo se (Uher; = ani jedno slovo). V desíti hrách *jednou* jsem nevyhrál (= ani jednou). — Tento způsob pokládá F. Trávníček v NŘ XIX, 317 za lidový a hovorový archaismus. Protože k jednoznačnosti tohoto popírání náleží větší důraz ve výslovnosti, je jeho užití v projevu psaném spojeno s jistými obtížemi: větná spojitost totiž musí být do té míry určitá, aby bylo místo většího důrazu nesporné. Jinak snadno vznikne nejasnost a čtenář si není jist, jak takové větě rozumět a jak ji číst; tak je tomu na př. v této žertovně míněné větě: A teď krátce a dobře byla svatba, takhle veliká, že by ji na lokte nezměřil (Kubín; je tu důraz na určení „na lokte“ = ani na lokte, či na slovese „nezměřil“?).

V záporné odpovědi na otázku zjišťovací naznačuje spojka *ani,* jak se zdá, někdy jakoby nerozhodnost, váhavost, tedy opak původního významu zesilovacího, na př.: „Máš hlad?“ „Ani nemám“ (= skoro ani nemám). „Co je? Indiskretní otázka?“ „Ani ne.“ (Host.; = snad ani ne).

Také zájmenem *nic* se zápor zesiluje; zájmeno *nic* má při tom platnost příslovečnou (= nijak, nikterak), na př.: Má milá, nic se nebojíš (Erben)? Ty čtyři stromky nic se jí nelíbily (Jirásek). Nic neškodí, když se jednou proběhneš. Ty se nic neutopíš, Pepičko — to by tě přešlo hned, jak by ses tam octla (Herrmann K.). To není nic pozdě (z hovoru).

Zesilovací platnost mívá někdy i přívlastek *žádný,* na př.: To není žádná pravda! To není žádná hádanka! Je to způsob lidový, hovorový; v jazyce spisovném mívá příd. jméno *žádný* zpravidla zároveň význam kvantitativní (= ani jeden), na př.: Bezrozměrné je to, co nemá žádných rozměrů.

Stejně lze k zesilovacím prostředkům záporu přičíst i genitiv zápo-

rový, neboť i jím se popírá důrazněji a obecněji než akusativem nebo nominativem (není už peněz = nejsou už žádné peníze).

Z běžných prostředků zesilovacích se (vedle prostředků mimojazykových, t. j. gest, mimiky) při záporu často užívá opakování v rozličných podobách, na př.: pro nic za nic, ničeho(ž) nic nemám (na př.: Jsem sama a nic ničehož nemám k starobě. R. Svobodová), nic nicoucí, kde nic, tu nic a p. Silně vzmocněný zápor je na př. v těchto verších Fr. Šrámka (Splav 1916, str. 11): A ženy šťastně, šťastně usmějí se ze sna — tím úsměvem se vzdavše, šeptnuvše v něm heslo tajemné, cizí, jež by k uším mužů *nedoneslo ni pápěř lehoučkou, stín stínu, nic, nic, nic*...

Expresivní záměna záporu a kladu.

Silný zápor se vyjadřuje také expresivní záměnou kladného výrazu za záporný. Bývá to při řečnických otázkách s očekávanou zápornou odpovědí (Kdožpak by se rád spálil? = Nikdo se rád nespálí) a při výrocích ironických, výhružných a p. (To je mi pěkná věc! = To není pěkná věc, to je nepěkná věc. — Ty bys mi stála za zlobení! = Nestojíš mi za zlobení. — Jen se opovaž! = Neopovažuj se!). Toho rázu je i t. zv. lidový zápor (viz o něm výše), na př.: Skáču jako pes, sportuju, dělám, co mi poručejí, nadávám lidem — stojí to všechno za starou podkovu (K. Nový)! Mladému Baurovi to bude sice už kočku platno, jeho tatínek chudák už nebude dávno tak pohromadě, ale nám to může být docela jedno (Čapek-Chod H.). Čert houby ví, co Pánbůh dá, že ano (Čapek-Chod D.).

IV. Popření částečné.

Kdežto popření obecné vylučuje z platnosti všechny možné případy (na př. *nikdo* to *neví*, on *ani* tohle *neví*), týká se popření částečné jen toho případu nebo těch případů, které jsou výslovně označeny (na př. někdo to neví, t. j. někdo to naopak ví; tohle on neví — ale něco jiného ví; ten, kdo to neví, t. j. ona osoba, která...).

A. Jak se vyjadřuje.

Popření částečné je dvojí:

a) větné; přísudkové sloveso je záporné, ale jiné záporné výrazy zpravidla do věty už nepřistupují, na př. tu naději už nemám (se záporem obecným: nemám už žádnou naději, nemám už žádné naděje);

b) členské nebo lexikální; není-li při tom zápor členský nahrazen záporem větným (o tom viz výše), je přísudkové sloveso kladné a popírá se toliko platnost některého větného členu nebo některého slova, na př. ne všude je blaze, to je nemožný člověk.

Rozlišuje se tedy významem zřetelně:

Popření obecné:	Popření částečné:
Není ještě nic ztraceno.	Není ještě vše ztraceno (ale něco už ztraceno je).
Nevím z toho nic.	Nevím z toho mnoho (t. j. něco málo z toho vím).
Nikdo nic nepřinesl.	Každý něco nepřinesl (ale něco přinesl).
	Všichni něco nepřinesli (t. j. něco přinesli, něco nikoli).
To nikdo nedokáže.	To každý nedokáže (někdo však ano).
Nikde se nic nepodaří.	Všude se něco nepodaří (něco se však podaří).
Žádný způsob se nehodí.	Každý (kterýkoli, jakýkoli) způsob se nehodí (t. j. hodí se jen některý).
To se nenajde v žádném slovníku.	To se v každém slovníku nenajde (jenom v některém).
Žádný z obou se tam nevejde (t. j. ani jeden, ani druhý).	Oba dva se tam nevejdou (ale jeden ano).
Nemohla nic dělat.	Nemohla všechno dělat (jenom něco mohla dělat).
Nic z toho není správné.	Všechno to není správné (jenom něco z toho je správné; větný přízvuk — jako ve všech příkladech na této pravé straně — je na slovese).
My se spolu nikdy nesetkáme.	My se spolu vždycky (někdy) nesetkáme (někdy však ano).
Nikdy mu nic nedovolili.	Vždycky mu všechno nedovolili (někdy mu však dovolili všechno).
	Vždycky mu něco nedovolili (něco mu však vždycky dovolili).
	Někdy mu něco nedovolili (a někdy mu něco dovolili).
Z těch už nikdo není na živu.	Ti už nejsou všichni na živu (t. j. jen někteří z nich jsou ještě na živu).

Zápor obecný a částečný může být vedle sebe v téže větě, na př.: *Někde* se *nic* nepodaří (obecný zápor „nic se nepodaří" je omezen jen na některé případy, vyznačené příslovcem „někde": někde se naopak něco podaří). *Nikdy mu všechno* nedovolili (t. j. dovolovali mu jen něco, všechno však nikdy). *Leckdo* by si z toho nedělal *vůbec nic* (někdo však ano). *Místy* nezůstal *vůbec nikdo* na živu (místy však někdo na živu zůstal).

B. Jak se zesiluje.

Částečné popření vyjádřené záporem členským nebo lexikálním se zesiluje stejnými prostředky, jako se zesilují výrazy kladné, na př. zesilujícím příslovcem (naprosto, docela, vůbec ne všude; naprosto, docela, úplně, vůbec, zhola nemožný; nikterak nezaražen [Šmilovský] = nikterak ne zaražen), stupňováním (nejnemožnější, nejnepřístupnější), opakováním záporného slova, spojeným s přiměřeným důrazem (to je nemožné, nemožné!; ne všude, ne všude), prostředky hudebními (to je prostě ne-mož-né!), mimikou, gesty atd.

Také částečné popření vyjádřené záporem větným lze zesilovat. Záporná věta „To nevím" nabude silnějšího výrazu na př. v podobě „To naprosto nevím, To vůbec nevím". Takovýmto zesílením částečného záporu větného se však zároveň rozšiřuje oblast jeho platnosti, takže se tu zápor částečný přibližuje k záporu obecnému. Věty „To naprosto nevím, To vůbec nevím, Já jsem ho vůbec neviděl, Ty se vůbec neboj" a pod. se významem velmi podobají větám „To nikterak nevím, Já jsem ho ani neviděl, Ty se nikterak, nic, docela nic neboj", tedy větám, které bychom podle jejich podoby měli pokládat za vyjádření záporu obecného. Je z toho vidět, že mezi krajními póly záporu, t. j. mezi záporem obecným a částečným, je oblast útvarů přechodních, vyjadřujících větší nebo menší šíři záporné platnosti neboli rozličné stupně záporu obecného a částečného. Při kvantitativní povaze záporu je to jistě věc docela přirozená. Proto také lze obdobným způsobem, jako se rozšiřuje platnost záporu částečného, zužovat platnost záporu obecného, na př. nic nevím (obecné popření bez jakéhokoli omezení) — nic o tom nevím (obecné popření omezené na individuální případ) — vůbec o tom nevím (rozšířené popření částečné) — nevím o tom (prosté popření částečné). Při podrobném zkoumání, jaké podnikl na př. Jos. Vachek u t. zv. záporu všeobecnostního a výlučnostnostního (o něm tu bude ještě řeč), našly by se patrně i zde rozličné významové typy, ale tím se tu obírat nemusíme, neboť nám jde spíše o stránku praktickou. Vystačíme s prostým zjištěním, že jsou i některé typy přechodní; všechny je máme v svém jazykovém povědomí volně k disposici a užíváme jich podle dané potřeby.

Mezi přechodní typy náleží jistým způsobem i záporné věty vyjadřující zároveň zápor obecný i částečný, na př. Někde se nic nepodaří. Někdo nic neví. Nikdy mu všechno nedovolili (viz o nich výše). Od nich je pouhý krůček k větám se záporným slovesem zesíleným spojkou *ani*, na př. Někdo si toho ani nevšimne (= vůbec nevšimne). To ani nevím. To ani není pravda. Popření částečné zřejmě vyjadřují některé záporné věty, v kterých je spojkou *ani* zdůrazněn některý větný člen (jiný než přísudkové sloveso), na př.: To by ani každý dvacátý nesnesl (ale některý to přece snese). Ani každá koruna neplatí (jenom některá platí).

Tam by se ani leckdo z vás neodvážil (někdo však ano). Jindy však spojení *ani každý* + sloveso záporné vyjadřuje popření obecné, na př. v této souvislosti (z hovoru): On by chtěl snad čtvrtinu všech mandelů. — Ten? Tomu by *ani každý třetí* mandel *nestačil,* možná že *ani každý druhý* (nelze říci, že některý třetí mandel by mu stačil; „každý třetí mandel" = „třetina mandelů").

Je tedy vidět, že ohraničením záporu obecného a záporu částečného nejsou ještě vyčerpány všechny podoby českého záporu a že některé mluvnické poučky založené jen na tomto ohraničení jsou příliš obecné a nepočítají s mnoha útvary zvláštními. Platí to zvláště o poučení, které naše mluvnice podávají o záporné spojce *ani* (na př. Gebauer-Ertl II, § 850, 1, 2); uvidíme to ještě později také u jiných spojení záporných.

C. *Jak se ruší.*

Částečný zápor se ruší, jestliže se kombinuje s jiným výrazem částečně záporným. Tak se ruší větný zápor ve spojení se záporem členským nebo lexikálním a členský zápor ve spojení se záporem lexikálním (viz Šmilauer, Novočeská skladba 26). Výsledný smysl je kladný, ale s jiným zabarvením, než jaké má normální klad; je to t. zv. litotes, kterým se výraz zjemňuje (ne nespokojen; nemohl neuznati = musil uznati). Na př.: Nemohl o tom nevěděti. Ztráty nebyly nepatrné. Ne neprávem se říká, že... (=říká se docela právem). Ztráty nebyly nepatrné (= byly dost velké). Vedl si ne neobratně. Místo záporky *ne* bývá někdy záporné příslovce *nikoli*: Vedl si nikoli neobratně.

Jinak se však záporné výrazy s *ni-* a *ne-* vespolek neruší, naopak vyjadřuje se jimi, jak jsme viděli, zápor obecný, na př.: *Ni*kdo to *ne*ví. A*ni* já to *ne*vím. Ani záporné výrazy s *ni-* se vespolek neruší, na př.: *Ni*kdo *ni*kde *ni*c neviděl.

(O záporných výrazech s *ni-* ve větách kladných, na př. je mu nijak, to je nic, viz dále).

V. Dvojí typ záporu obecného.

Viděli jsme, že se zřetelně od sebe odlišuje dvojí typ záporu: Nikdo tam nebyl (zápor obecný) a Všichni tam nebyli (s větným přízvukem na slovese, zápor částečný). V jazyce mluveném však existuje ještě jedna podoba záporu obecného, slovním zněním podobná záporu částečnému, ale intonací od něho odlišná, neboť hlavní přízvuk u ní nemá sloveso, nýbrž zevšeobecňující výraz: *Všichni* tam nebyli (= *nikdo* z nich tam nebyl). Tento způsob se až dosud pokládal za nesprávný, nespisovný, a zvláště v jazyce psaném se nedoporučoval už proto, že bez pomoci výslovnosti bývá často dvojznačný. Profesor Fr. Trávníček

v uvedeném článku NŘ právě z této dvojznačnosti vysvětluje vznik dvojího záporu (neboli — podle V. Mathesiusa — záporové shody) k obecnému popírání: věta *vše nebylo ztraceno* mohla znamenat jednak „nic nebylo ztraceno“, jednak „jen něco bylo ztraceno“, a proto si jazyk ten dvojí význam rozlišil i formou, a to tak, že pro význam první, obecně záporný, užil podoby s dvojím záporem: *nic nebylo ztraceno,* kdežto podobu *vše nebylo ztraceno* ponechal jen pro zápor částečný. Ale Josef Vachek ve studiích, které jsme tu už citovali, nyní ukazuje, že se ten dvojí typ udržel vlastně až podnes a že nelze pokládat jej za homonymní, neboť je výslovností zřetelně odlišen. Dokazuje dále, že mezi typy „Žádné představení se dnes nekoná“ a *„Všechna představení* se dnes nekonají (s větným přízvukem na výraze *všechna představení* = popření obecné) je zřetelný významový rozdíl. V prvním z nich se pozornost soustřeďuje n a v y l o u č e n o s t každého jednotlivého případu ze vztahu kladného (Představení se konají × Žádné představení se nekoná); tomuto typu říká Vachek *zápor výlučnostní.* V druhém typu (*Všechna představení* se dnes nekonají) se pozornost soustřeďuje n a v š e o b e c n o s t záporného vztahu, a to je tedy *zápor všeobecnostní.* Tyto dva typy obecného záporu se objevují i v jiných jazycích, třebaže zřídka, a Vachek soudí, že bude třeba pojmout je i do soustavy českého záporu. Podle toho rozlišujeme:

Všechno se tam *nevejde* (jen něco; zápor částečný).
Všechno se tam nevejde (všeobecnostní zápor obecný).
Nic se tam nevejde (výlučnostní zápor obecný).
Oba dva se tam *nevejdou* (jeden se tam vejde; zápor částečný).
Oba dva se tam nevejdou (žádný z nich; všeobecnostní zápor obecný).
Žádný (nikdo) z obou se tam nevejde (ani jeden z nich; výlučnostní zápor obecný).

A připojme k tomu hned ještě jedno velmi jemné rozlišení Vachkovo. Také typ obecného záporu výlučnostního má dvě intonační podoby, jemně odlišené významem:

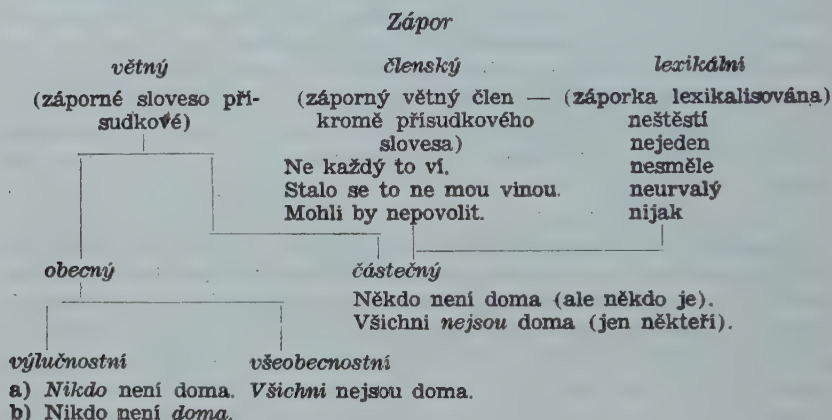
a) Žádné představení se dnes *nekoná*; tato podoba, s větným přízvukem na záporném slovese, je odpovědí na věcnou (doplňovací) otázku „Proč nejdeš dnes do divadla?“

b) *Žádné* představení se dnes nekoná; hlavní přízvuk je na záporném výraze zevšeobecňujícím a je to odpověď na otázku zjišťovací „Koná se dnes nějaké představení?“

*

Není tedy soustava českého záporu nikterak jednoduchá. Musíme však míti před očima co možná úplný její obraz, abychom mohli vyložit a zařadit některé případy zvláštní, které právě působívají nesnáze při vy-

jadřování. To bude námětem druhé části tohoto našeho výkladu. Nyní připojíme ještě jen schematický přehled celé soustavy, obsahující celkem tři druhy záporu (větný, členský, lexikální) k vyjadřování rozličných typů záporu obecného a částečného. Do soustavy patří, ale stranou stojí zápor expresivní, vyjadřovaný kladnou řečnickou otázkou, ironií (zápor lidový) a p.

Karel Erban:

O frázi.

(Ostatek.)

Zvláštní úkol má lživá fráze v propagandě. Rafinovaná fráze se snaží vsugerovat posluchači přesvědčení ještě dřív, než se sám může přesvědčit, či spíše místo toho přesvědčení. Děje se tak naléhavými frázovitými vsuvkami jako: *jak víte, jak sami jistě uznáte, nebude mezi vámi jistě nikoho*... Jindy se zase taková fráze snaží člověku vsugerovat, že všechno uvažování, zkoumání nebo přesvědčování je již úplně zbytečné, protože *je přece všeobecně známo, celý svět ví, celý svět je přesvědčen, nikdo ani dost málo nepochybuje, že*... Fráze *tak na příklad* se užívá tam, kde jde o případ jediný a k tomu často ještě pochybný nebo výjimečný, ale předstírá se, jako by to byl běžný, ukázkový příklad z velkého množství. Jsou to metonymické nebo synekdochické záměny slov podle toho, co se v dané chvíli propagandě hodí: pars pro toto nebo totum pro parte. Mistrovství v těchto a podobných frázích dosáhla propaganda německá, která ostatně ani neskrývala svou theorii,

že i lživá fráze, vtlouká-li se lidem dosti dlouho a vytrvale do hlavy, stane se nakonec frází pravdivou. Ovšem i Němci věděli, že nelze opakovat jednu frázi do nekonečna, proto propagační fráze měnili, jakmile vycítili, že jsou už opotřebovány a nepůsobí.

Po těchto frázích podezřelých z nepravdivosti všimněme si nyní frází pohybujících se na pomezí 1. a 2. stupně. I když tu bývá svěžest významu častým užíváním setřena a i když takového výrazu užíváme v poněkud zlehčeném významu, jsme si toho všichni většinou vědomi a nic při tom nepředstíráme. Sem patří všechny běžné pozdravy, zdvořilostní formule, vycpávkové vsuvky a fráze technické. Ale i tu někdy jejich opotřebovanost nesnášíme, na př. v gratulacích nebo v kondolencích. Jestliže nám na někom zvláště záleží, snažíme se i tu vyjádřit se svým vlastním, nekonvenčním způsobem, a doufám, že ze zkušenosti všichni víme, že to není vždy právě lehké.

Na Čapkovu*) námitku, že člověka, který řekne *Dobrý den,* nenazveme proto ještě frazérem, můžeme odpovědět: Ovšem že ne, ale fráze to přece jen je, i když při konkretním jejím vyslovení můžeme opotřebovanost tohoto výrazu různým způsobem paralysovat. Jako každý vžitý a opotřebovaný výraz může i pozdrav *Dobrý den* znít z úst některých lidí frázovitě, zvláště když při tom ve skutečnosti mají třeba přání docela jiná.

Vsuvkové vycpávky jsou zlozvykové výrazy, kterými si někteří lidé pomáhají udržet plynulou řeč. Jsou velmi rozšířeny i mezi lidem a skládají se často i z jediného slova (člověče, fakt, fakticky, zaručeně, teda, jo, ne). Zvláště lidé za katedrou se jim těžko ubrání, a není také divu, když po tolik let musí třeba téměř denně učit týmž věcem, kárat tytéž poklesky, vytýkat tytéž chyby a především hodně a hodně mluvit. Není potom divu, že se některým trvale v řeči usadí vycpávkové vsuvky: tedy, jaksi, tož tedy jaksi ovšem, tedy jaksi ovšem netoliko a pod.

Jak těžký by byl provoz jazyka v některých oblastech, ukazuje fráze, kterou jsem nazval frází technickou pro její přímo odbornou ustálenost. Sem patří na př. novinářská schemata pro uvádění zpráv ne zcela zaručených (*jak nám náš zpravodaj hlásí, jak se dovídáme...*) Podobných frází je v novinách mnoho, a kdybychom se jich zbavili, museli bychom si vymyslit nové. Co všechno se dá na př. zahrnout do frází *ze zdravotních důvodů* nebo *z technických důvodů*! Je tu někdy těžko najít hranici mezi předstíráním a pouhým technickým obratem. Důležité jsou takové fráze v řeči úřední a kancelářské; tam mají někdy podobu už téměř zkamenělou. Není také v zájmu úředního jazyka, aby se jeho vžité fráze často měnily nebo podléhaly individuálním zálibám. To by úřadování spíše překáželo, než prospívalo. Úřední fráze mohou

*) V citované předmluvě.

svou kožeností a opotřebovaností vzbuzovat estetickou nelibost, ale jsou-li jasné, dlouhým užíváním vžité a ne zrovna příliš archaické, plní dobře svůj úkol. Ani těch se nelze zbavit, i tu bychom si zase museli vymýšlet nové, a to by byla zbytečná práce. Právem však lze vytýkat úřednímu jazyku fráze nefunkční, těžkopádné a zastaralé, z nichž vane ještě vrchnostenská neosobnost, na př. ono neosobní *nechť, vyzýváte se, upozorňujete se, ukládá se vám, dává se vám na vědomí.*

Fráze ve všech druzích, které jsme tu uvedli, má kolektivní ráz, neboť je vždy majetkem většího kolektivu. Jsou však také fráze charakterisující jen jednotlivce, který je jejich autorem a zpravidla jich také jen sám užívá. Jsou to individuální vložky a vyjadřovací a mluvní pomůcky, jimiž si zase lidé usnadňují řeč, aby se stala splavnou, aby se mohl zahájit jazykový provoz. Tato fráze bývá zase rozšířena u pedagogů a dává podnět k žertovným přezdívkám.

Osobitým druhem individuální fráze je fráze literární. Ve chvílích únavy se autor již jen opakuje, už jen sám sebe reprodukuje, sám sebe plaguje. Je to zjev celkem běžný a přirozený, zvláště u těch, kdo musí hodně psát, a ani velcí umělci se takové frázi z únavy neubrání. Tím méně se jí ovšem ubrání epigoni, kteří z literární fráze vlastně žijí. A proto už to není fráze čistě individuální, nýbrž přechodný typ mezi frází kolektivní a individuální. Šaldův a Novákův příklad kritického slohu okouzlil a povolal mnohé, ale vyvolených z nich bylo málo. Většinou proměnili slova mistrů ve frázi, při níž nás dnes už jen jímá teskná lítost při pomyšlení, co ona slova kdysi znamenala. A takovým frázím se neubrání ani literární dějiny a příručky, zvláště při charakteristikách autorů. Čteme-li na př. o básníku, že *se dobral skutečnosti nové a nadčasové,* zní to už poněkud frázovitě, ale pravda také je, že v takových dějinách literatury je lidsky téměř nemožné najít pro každého autora charakteristiku zcela původní.

Horší je to s frází v epigonské poesii. Jestliže ještě dnes někdo užívá v básních výrazů jako *luh, sad, květy zkvetly kol* nebo metafor jako *zlatý terč slunce, nebes modro,* je to jen opakování vyšeptalých poetických frází, a svou líbivou pauměleckostí se taková básnická fráze stýká s kýčem.

Všechny druhy frází, které jsme tu stručně přehlédli, usnadňovaly mluvní a písemný provoz jazyka. V literatuře se však setkáváme i s frází jako záměrným stylovým prostředkem. Na př. Karel Poláček netěžil jazyk svých knih z nejlepší jazykové rudy, nýbrž naopak z nejhorších odpadků, z jazykového štěrku, strusky, škváry. Všiml si, jak o něm výstižně řekl Edm. Konrád, škvíry mezi slovem a obsahem, výrazem a myšlenkou, tvarem a skutečností a — dodal bych — tuto škvíru ještě více rozšířil. Fráze byla Poláčkovi prostředkem k parodii, karikatuře, komice. V poslední své prose „Bylo nás pět“ dosáhl velkého účinku kří-

žením fráze lidové a spisovné, školní a klukovské. Na př. děti si tam odnesou do polí krabice, zapálí je a hrají si na hořící vesnici. „Když požár nejvíce zuřil, tak Bejval Antonín pravil: Lidičky, zachovejte rozvahu, neb takovou pohromu nepamatují ani nejstarší pamětníci."

Skončil jsem přehled různého užití i zneužití fráze, a nyní se ještě obraťme k frázistům. Jsou to opravdu šejdíři, kridatáři, lháři, jak bývají nazýváni? Podvodníkem je jen ten, kdo frází něco předstírá, nikoli ten, kdo do ní odívá myšlenky a city upřímné. Ale ať tak či onak, člověk propadne konec konců frázi jen z nedostatku vzdělání, hlavně jazykového, z nedostatku vkusu a často i z nedostatku nadání. Aby si usnadnil vyjadřování, sahá především po tom, co je obecně dostupné a přístupné, co se samo nabízí, co lze snadno recipovat a reprodukovat. Jsou to lidé typu verbálního, jazykově napodobiví, netvůrčí a zpravidla také nepoučitelní, protože svou frázovitost většinou necítí.

Fráze bývá často přirovnávána k chorobě. Nejlépe by tu snad vyhovovalo odumírání, chřadnutí jazyka zbytněním. Atrofie hypertrofií. Odumírá tu právě to, co je v jazyce již vyžilé i vyžité. Je to jazyk odložený, veteš, jazyk z počátku jen devalvovaný, ale později také zpravidla inflační. Jeho výraznost je setřena, nemá síly evokační a obrazivé. Jazyk jde jakoby naprázdno.

Každá fráze má svou dobu, kdy působí, a někdy je to život velmi tuhý. Na př. z fráze mladočeské žijeme namnoze dosud. Ale i houževnatá fráze jednou v jazyce zanikne a usadí se jako odumřelá vrstva na historii jazyka. Každá kulturní epocha právě frází projevuje to, čím se vyžívá. I minulost měla své fráze — léta devadesátá, mladočeši, staročeši, doba obrozenská, osvícenská, barokní atd. —, i když patrně žádná z těchto epoch ne v takové míře jako doba dnešní. Řekl bych, že čím více se velkým epochám minulosti vzdalujeme, čím více v nás zaniká onen prvopočáteční Logos, čím více se vzdalujeme samotě, mlčení, osobnosti, individuálnosti, tím více proniká do našeho jazyka fráze ve světě schůzí a referátů, usnášení a resolucí, akcí a manifestací, novinářské industrie a rozhlasu, hesel a propagandy, úřadování a usnadňování vyššího vzdělání.

Shrnutí.

Název *fráze* značí jednak výraz ustálený, jednak výraz hojným užíváním zlehčený nebo i nepravdivý. Opotřebovanost je však jejím hlavním a podstatným znakem, bez ní by fráze nebyla frází. Úkolem fráze je usnadňovat mluvní a písemný provoz jazyka, ale tím se zároveň usnadňuje i jeho zneužívání. Proto je fráze především zjev kolektivní. Míra opotřebovanosti závisí na konkretním vyjádření, na osobě i na situaci kontextu, proto není v praxi vždy snadné se dohodnout, co frází

je a co není. Jednostranným uplatňováním hlediska esteticky nebo i mravně hodnotícího se frázi někdy křivdí a zapomíná se, že fráze ve své podstatě je něco přirozeného, že nám usnadňuje řeč i život, a že bychom bez ní nezmohli onu nemírnou potřebu mluvení a psaní, jimiž se naše doba tak neskromně vyznačuje. Jde jen o to, aby tato neúměrná převaha recepce a reprodukce nad tvorbou a původností měla náležitou protiváhu v těch, kdo jazyk v jeho duchu neustále obnovují a obrozují.

František Jílek:

Řeč a charakter.

Toto spojení dvou pojmů mnohého čtenáře snad zarazí. Jak souvisí charakter s jazykem? Charakter je důsledné jednání podle zásad uložených v duši. Mají to ovšem být zásady shodné s mravním kodexem doby a společnosti, hodnoty platné nepodmíněně. Řekneme-li o někom ‚To je charakter', máme na mysli, že nepodléhá okolnostem, že potlačuje osobní a chvilkové choutky, obětuje hmotný prospěch. Živé vědomí povinnosti, silný pocit odpovědnosti, statečnost, vytrvalost, snášelivost — takové jsou vlastnosti, bez nichž si nedovedeme charakter představit. Charakter je slovo původu řeckého; po česku říkáme osobnost. K pojetí osobnosti se obyčejně druží moment estetický; v tom smyslu se mluvívá o krásném člověku. Takovou osobností byl Karel Havlíček Borovský. T. G. Masaryk odmítal nehodné lidi označením *nepěkný člověk.*

Jaký k tomu ke všemu může být poměr rodného jazyka? Podle běžného nazírání je řeč jenom prostředek, abychom se dorozuměli. Je s námi neustále, ve všech situacích života. Proto je většině lidí, jako pouhý „nástroj myšlení", hodně všední. Ale to je předsudek, který odporuje jak bedlivějšímu sebepozorování, tak vědeckému poznání. Řeči neužíváme jenom tehdy, když mluvíme nebo píšeme, když posloucháme nebo čteme: ve formách jazyka také myslíme. Na myšlení se zakládá každé uvážené jednání. Podle jednání potom soudíme na charakter člověka. Tak postupem zcela logickým docházíme k poznatku, že mezi jazykem, který máme za svou mateřštinu, a mezi naším charakterem jsou nutné souvislosti. Ale protože jednotlivé články toho logického postupu nejsou zcela běžné, je třeba připojit ještě několik výkladů.

Že je vztah mezi řečí a myšlením opravdu těsný, potvrzují zkušenosti s těmi, jimž nedostatek sluchu brání nabývat řeči stejným tempem, jako se to děje u dětí, které slyší. Konaly se pokusy s chovanci ústavu pro hluchoněmé, kterým bylo 12 až 16 let. Musili se naučit nazpaměť pěti slovům: *zloděj, žebřík, okno, peníze, hodiny,* a po jedné minutě měli povědět, co si při těch slovech myslí. Byly to myšlenky jednoduché,

úsečné: Zloděj ukradl věci a peníze. Pokryvač staví žebřík ke střeše. Matka čistí okno. Muž dělá v továrně, vydělává peníze. Hodiny visí v kuchyni. — Zcela jinak reagoval 13letý hoch se zachovalým sluchem. Uvedl těch pět pojmů ve vzájemné vztahy a vyjádřil to slovy: Když zloděj krade, vyleze po žebříku a oknem a vezme si peníze a hodiny. Rozdíl obojího myšlení je tu zcela zřetelný. Hluchoněmí postihují jednotlivosti; se slovy spojují představy jenom názorné. Jsou tedy ve svém duševním vývoji proti normálním dětem značně opožděni. Jistě je tak proto, že mohou řeči nabývat jenom zvolna, i když se jim dostává výchovy ve zvláštních ústavech. Kdyby dítě vyrostlo úplně bez řeči, byl by to zločin spáchaný na jeho duši. Snad už takový zločin spáchán byl.

Před 120 lety se o letnicích objevil na ulicích Norimberka mladík asi 18letý, selsky oděný, a držel v ruce lístek, že se jmenuje Kašpar Hauser. Tělesně byl vyspělý, ale duševně zcela zanedbán. Mluvil jako dvouleté dítě. Byl velmi bojácný, vznětlivý, lenivý a lživý. Po pěti letech zmizel stejně záhadně, jako se objevil. Jakkoli už bylo o tomto člověku mnoho psáno, nelze říci, že se podařilo ten případ vyjasnit. Stal se tu asi špatný čin v panovnickém rodě bavorském. Postava dospělého člověka, kterému se pojmy teprve z temna vytvářejí, zaujala romanopisce Jakoba Wassermanna. Jeho kniha „Kašpar Hauser“, vzniklá před 40 lety, byla přeložena také do češtiny.

Jak souvisí řeč s povahou člověka, vidíme často ve svém okolí. Lidé váhaví, těžko se rozhodující, bývají také nemluvní. Mezi myšlením a jazykem je stálá akce a reakce. Bohatá, jemně odstíněná mluva činí myšlení diferencovanějším, a zase čím živěji člověk myslí, tím více má výrazových prostředků.

Rodná řeč je rozhodná cesta pro vývoj našeho ducha. Formuje naše vědomí podle obrazu světa, který je uložen v jejích slovech, rčeních a větách. Čeština je výrazem českého pohledu na svět. U každého národa se totiž lidský duch zmocňuje světa jinou taktikou, jiné věci vidí ve světle a stínu, po svém mnoho jevů hodnotí. To dobře ví, kdo z cizího, dokonale známého jazyka do češtiny překládal a činil tak se vší potřebnou svědomitostí. Slova mateřského jazyka nám prostředkují výsledky zkušeností a duchovní práce vykonané od nesčetných pokolení předků. Je tedy mateřská řeč dědictví svrchované ceny. Bez ní bychom v svém krátkém životě nedosáhli potřebného stupně duchovního vývoje, abychom mohli být platnými příslušníky svého národa. Ale převzetí tohoto dědictví nás zavazuje, abychom tuhou sebekázní usilovali uskutečňovat v sobě myšlenkový svět mateřštiny podle svých nejlepších sil.

Při každém užití jazyka má Čech dovést a také má chtít tak si počínat, aby hodnoty v jazyce uložené byly k prospěchu našemu národu. Ve zlých letech, jaká na naši generaci dolehla dvěma světovými válkami, cítili jsme přímo pudově, že máme k svému jazyku mravní závazky,

že jsme všichni spolu za něj odpovědni. Každý nedostatek národního jazyka souvisí s nějakou vadou národního ducha.

Výrazy mateřského jazyka jsou k tomu, aby se jimi vyslovoval obsah, který jim byl dán vývojem našeho života a našeho vyjadřování. Když méně svědomitý spisovatel nemyslí na tento hlavní účel slov, snadno se mu přihodí, že vytvoří protismyslná a často i směšná spojení slov, jaká se vyskytla na př. v těchto větách z novin: Svatý Václav slezl s koně a podle křesťanských obyčejů klekl a hrábl kopytem a hned vytryskl pramen hojné vody. — Ministerstvo zlepšilo železničářům příděly mýdla z důvodů znečištění všech kategorií zaměstnanců čsl. drah. Zaměstnanci jsou zařazeni do tří skupin podle rozsahu znečištění při výkonu služby. — Chrabrý náčelník vedl své divise přes bosenské hory v třeskutém hladu k slávě vítězství. — Všem se perlí na čele otázka: Kam s ním? — Zdravý vítr, který nevane ani od východu ani od západu, ale především z nás.

Dobrý spisovatel se vyhýbá opotřebovaným výrazům. Ale byla doba, kdy někteří naši romanopisci rok co rok posílali do světa tlustou knihu. Deset takových románů posuzoval r. 1932 ve svém Zápisníku F. X. Šalda a obracel se k autorům slovy: „Doba je úsporná a kultivovaný čtenář chce spořit časem; a je v tom v právu. Neboť kdy by žil, kdyby se celý život musil matlat v rozbředlých povidlech špatných, lenivých básníků? Odtud jeho touha po zkratce a hutnosti. Ať žije Liebigův extrakt! Deset volů, pane, do jedné piksly! Tohleto musíte, páni spisovatelé, vynalézt."

Šaldova slova jsou drastická, ale oprávněná. Kdyby se jimi řídili všichni autoři, nekazil by se spisovný jazyk zplichtěninami, jako *Tomu člověku už brzy odzvoní na buben.* Velmi plodný a také dosti čtený romanopisec tu zkřížil dvě rčení: *odzvonit poslední hodinku* a *přijít na buben.* Je z toho vidět, že se na vlastní smysl u takových spojení slov už nemyslí. Neustálým užíváním se otřela, pozbyla výraznosti, jako se stírá ražba u mincí, které jdou z ruky do ruky: nemají orla ani hlavu. Kdybychom tuto jazykovou veteš posuzovali právnicky, řekli bychom, že je to jenom přestupek duchovní. Avšak na fráze je často třeba brát měřítko přísnější. Není to jen nabubřelost, otřelá banalita. Frázemi se také předstírá, co není pravda. Obchodník se utápí ve frázích, když se chce zbavit ledajakého zboží. Řečník mnohdy zastírá nadnesenou mluvou nedostatek pravého jádra ve svém projevu. A to už je falšování, to je mravní přečin.

Fráze je největší nepřítel slušné řeči. Kazí nám jazyk, kazí sloh. A každý nedostatek slohu prozrazuje nějakou vadu charakteru. Kdo se vyjadřuje strojeně, umělkovaně, je jistě člověk ješitný. Kdo své myšlenky vrhá na papír, jak ho napadnou, znehodnocuje tím obsah toho, co říká. Je to člověk povrchní.

My potřebujeme lidí opravdových, proto musíme už své děti učit,

aby se vyjadřovaly věcně a účelně, aby zkoušely nosnost každého slova, nežli je zasadí do věty. Pěstujme u mladých lidí bdělé a bystré smysly! Budou-li jimi přesně vnímat, probudí se v jejich duši při takových vněmech náležitá slova a Čechové pak budou mluvit živě a přesně. Že to souvisí s charakterem, není třeba již dokazovat.

Letošní rok nám také připomene. že se před třemi sty lety skončil světový zápas, v němž jsme ztratili svou samostatnost. Našim vyhnancům se uzavřely dveře do vlasti a jejich vůdce Komenský psal svůj památný Kšaft. Odkazuje v něm národu lásku k pravdě Boží čisté, ale také snažnost ve vzdělávání milého a milostného otcovského jazyka a mládeže lepší, pilnější a zdárnější cvičení. „Tobě to, vlasti milá, náleží, nezanedbávejž dědictví svého!“

Josef Straka:

Příspěvek k poznání hovorového jazyka v 16. století.

Shoda slovesného přísudku se dvěma nebo více podměty v čísle.

Vydání *Z Táborské knihy černé* (nákladem Spořitelny a Městského musea v Táboře r. 1937) poskytuje z hovorové mluvy 16. století dosti látky k poznání toho, jak se tehdy slovesný přísudek shodoval v čísle se dvěma nebo více podměty. Roztřídíme případy podle dvojího možného typu rozšířených podmětů:

a) *otec a syn,* b) *otec se synem,* v každém pak z obou těchto typů dále podle toho, je-li přísudek α) *v singuláru* nebo β) *v plurálu.* V druhé části článku podobně pojednáme o čísle přísudku, když je v rozšířeném podmětu vedle jména osobní zájmeno *já* (pro zájmeno *ty* nebylo ve vyznáních provinilců příležitosti), tedy zase typ a) *já a bratr* vedle b) *já s bratrem.* Pravidelné případy odbudeme v poznámkách, neboť nám jde především o hříšky proti srozumitelnosti.

A a α) Otec a syn jde.

Tak čteme jen 185b (k r. 1607): A ten Jirka (mlynář) a ta Moravka (šenkýřka v Měšicích) je (všechny zloděje) dobře zná. Jinak býval singulár, když podměty byly od sebe slovesem odděleny nebo když přísudek před podměty předcházel; i tu velmi zřídka: A sám Janek, ten muž její, taky jest o tom věděl, vo těch penězích, i jejich cera Ma-

rijana 86b (1573); Sám jej (kradený pláštěk) vode mne Strejček kupoval, i sama Strejčková 110b (1582); A von vo tom věděl, i žena jeho, že... 169b (1603); vyznala (bába, která u žen těhotnejch bejvala), že jest ji Jíra tovařiš na to navedl a sama (paní) Kateřina Holá 105b (1579); Když brali... na Matku buoží, byl při tom Matoušek a Vaněk Holej vod Hory A 3a (z 1. čtvrti 16. stol.); A potom po vobědích, to v neděli, šel jest s námi ten hospodář Jíra Bláhů i jeho žena Důra, voba s námi šli do tý komory, kde sou ta sukna schovali 37b (1570); Vzal sem vlnu na voze..., a vo tom jest taky věděla macocha i bába 124a (1585); A vo tom věděla Kryfová sama i ten sládek Limpa 141a (1591).

Podobně při více podmětech: byl při tom (braní šatů a peněz žákům královským) Matoušek a Závora a Petříček A 3a; byl při tom (braní koní) Matoušek a bratr jeho Petráněk a Matoušek švec a Kovanda s Tejna A 3b; Při tom jest byl Jíra Sládek (n. sládek?), Matěj Pšenička, Jan Malostranský a Tlašek — a u Tlaška stanoviště mívali — a Matouš Krčmář (n. krčmář?) ze Křenova A 6b a j.

β) **Otec a syn jdou.**

Pravidelný dnes plurál (sr. Gebauer Hist. mluvnice jaz. čes. IV. Skladba, k vydání upravil Fr. Trávníček 1929, § 141, 2) býval již v 16. století většinou[1]): Horskej i sama Horská znají ho dobře toho Pekaře - Rejthara 98a (1578); A vona (šenkýřka) i sám Havel šenkýř o tom o všem dobře věděli 132a (1589); Vo tom vím, že Houskovi [z] Samosol rybníček spustili nebožtík Tomeš, kterej zde konec vzal, a ten podruh Jan, který... 6b (1566); a znají ji (Důru) taky ten Zhorskej i sama v Černovicích 98b; A na to nás navozovali sám i sama (Havel šenkýř a Maruška), abychme šli a brali 132a; samýho starýho Komejtky doma... nebylo, a vo tom věděli sama Komejtková i syn 156a (1596). Případy s oba mají přísudek v plurálu ještě přiměřeněji: Svrchu psaní Jan (řezník s Prahy) a Vaněk Sekyra (tovařiš), oba jednostejně vyznali, že... B4b; A voni voba, ten šenkýř i sama ta šenkýřka, věděli, že já kradu 170b; Vo tom taky dobře věděli voba, Maruška i Havel, že sme Vrzala a Vrzalku zabili 132b. Zajímavá je změna čísla v přísudku teprve za výpovědi: že jest von vo tom, pan Danihel (Čáp), ani manželka jeho ani čeládka jejich nic nevěděli 190a (1607).

V knize prof. Jílka - Oberpfalcera „Vyznání na mučidlech" (Fr. Bo-

---

[1]) Býval tu původně v přísudku duál (sr. Geb. na uv. m. § 145, 2), ale po něm jsou při slovese v naší smolné knize jen nepatrné zbytky: (Kavka) pravil, že pasířka vzala pytlík s penězi — byla dva vhromadě (t. j. pytlíky) —, že druhého neviděl, že by jej ona vzala A 1a; (Káča pastušina 1535 vyznala, že zahubila „dví dětí"): ač praví, že byla mrtvá D 11b (jméno děti bývalo též rodu mužského NŘ 1, 22).

rový, 1937), str. 212, čteme ze *Smol Kutnoh.* k r. 1526 tento zápis (z výslechu vovčáka Tomáše): Když sem pás ovce, díval sem se za trním a Brož sám druhý zabili pacholka u rybníčka Dobešovského. *Sám druhý,* t. j. podle smyslu sám s druhem; odtud v přísudku plurál, podobně jako při jménech hromadných (sr. Zikmundova Skladba jazyka českého, nákladem Ant. Augusty 1863, str. 39, Gebauer, Hist. ml. IV, 113 n. a j.).[2]) Jiný příklad plurálního přísudku k podmětu *sám druhej s tovaryšem svým* ze *Smol Loun.* z r. 1613 viz u Jílka - Oberpfalcera, *Jazyk knih černých, jinak smolných* (nákladem Č. Akad. 1935), str. 5; tam je stručně pojednáno o shodě přísudku s rozšířeným podmětem i o vazbě podle smyslu (při jméně *právo,* t. j. členové městské rady s purkmistrem, a *čeládka*).

b α) Otec se synem jde.

Tuto je singulár podle shody gramatické; v další výpovědi stává ovšem plurál, není-li pro setrvání v singuláru zvláštního důvodu: A Strouhal stál na stráži s Míkou Zámečníkovém s ručnicí, kdyby kde uhlídal, aby nám dal návěští A 20b (jen Strouhal měl ručnici); Aleš jezdil s ním (s Hoškem) do Benátek a dobyli se, ale nevzali žádnému nic B 20a (v nejstarší části knihy z první polovice 16. stol., ze zápisů ještě nedatovaných); Ten Mikuláš Pikeš kdyby v tom místě byl s tím Janem podruhem ..., kdyby v tom místě byli, jako já sem, jináč více a vejše by pověděli, nežli já sem pověděl 7a/b (1566); (Jakub z Kladerub r. 1578 vyznává, že kradl s Jarošem Kadeřávkovým a s rybnikářem Křížkem husy, které potom jedli u starých Kadeřávků.) A vo tom věděli, komu sme je kradli, a Jaroš pověděl jim s Křížkem (t. j. Jaroš a Křížek) 100b; podobně E4b, 37b, 96b, 98b a j. Zřídka s přísudkem před podměty: Pravil Jan krejčí s mateří, že... E5a (1563); (miličínská šmejdýřka r. 1570:) A voni byli by nás (t. j. mne a muže)

---

[2]) K hromadným jménům, při kterých bývala vazba podle smyslu, připisuji jméno *stav* v Zápiscích Viléma Slavaty z let 1601—1603 (vyd. Rezek, nákl. Král. čes. spol. nauk 1887), str. 55: V pátek, stav panský ... do soudní světnice jsme se sešli; 57: Snesouce se my stav panský o tyto všecky artikule ..., volili jsme čtyry osoby...; 58: sejdouc my se stav panský ráno do soudní světnice... (v. aby žádný z stavův se nerozjížděli; k tomu jsme všickni tři stavové své povolení dali t.). V Povídkách kladských Jos. Kubína (nákl. Společnosti Národop. musea čes. 1908), 51 n., se tak užívá slova *chasa:* Tak teď milí chasa dali se na útěk velikej ...; že se vo to vobstará, aby ty chasa přišli do svý domovi (v. Byli dje chasa, hoch a ďouče); t. 150; d. II, str. 7 atd. K zájmenu *každý* s přísudkem plur. mimo příklady uvedené v Geb. Sl. stčes. sr. ještě: děláchu (bratřie) každý, což kto uměl, rozpomínajíce sě, co... Živ Otc. (vyd. Smetánka) 58b; Votěžte sebe každý Rokyc. Post. I, 15, 190 (vyd. Šimek), ale rkp. K Votěž, U Voptej se jedenkaždý, S Nu, voptej se, O A tak tedy voptejme se jedenkaždý sám sebe.

pobili a nám pobrali, když sme šli do Lipníka na jarmark. A nesměli, šel s námi nějakej sedlák [s] ženou na jarmark do toho Lipníka, a druhej sedlák bral dříví 63b.

Podmět *A* se doplní z předcházející věty: A již (Maruše [z] Žirovnice) nějakýho pohůnka se přichytila... S tím jest neníčko a chodívá po jarmarcích a kradou, kde k čemu jen přijíti mohou 64a (1570); Vyznal též (Kohout), že vzal s Palečkem sukni a břitvy A 14b; Ten knap, kterého sou se mnou [vzali], pravil jest mi tak, že jest s tím s Mezkem [z] Žatce krádal a brával s jinejmi 52b (1570).

Zvláštní případy: Toho rybnikáře Duška, kterej se mnou pobral Loučníkovi Jiříkovi v Sudiměřicích, dobře zná... šenkýř 23b (1568); (ve vyznání báby Lídy) A sám (Jiřík tovařiš) se mnou taky přítomen byl při ní (Kateřině Holé) při tom porodu toho děťátka 103b; že Mach Jankovců měl jest s námi na Vrchoticích Jeho Milosti pána zlísti (t. j. do pokojů vzhůru lézti) 17a (1567); Na Libochově stránce byl (Švábek) s jinejmi, aby brali A 22a; že jest jemu pravil tento Kuba, že jest s jinejmi pobral v Meziříčí panu Doudlebskýmu čtrnácte sejrů, a ty sejry že sou prodali v Selčanech 183b (1607) v. Já nevím, s kterejmi jest je pobral t. atp.

Při třech podmětech (*A s B a s C*): že Jan Litochlíb z [S]edlčan (rkp. lytochlybo zedlczan) jezdil s Jiříkem a [s] Šťastným na pana Hrušku A 15a; Jakož jest v jistotě pan Danihel (Čáp) od některeјch lidí v důmnění a narčen byl, i [s] svou manželkou anebo s čeládkou, že by o tom (o krádeži spáchané v jejich domě) věděli a nějakou vědomost míti měli 190a.

β) **Otec se synem jdou.**

Pravidelný dnes usus s přísudkovým plurálem býval již v 16. století častější než výše doložený singulár: že ten Krčmář s tím Sládkem pravili, že to (kradené) koření prodali panu Jindřichovi Bejšovcovi A 5b; A ten pohůnek s tou svou kuběnou mají najatou světnici 64a; Ten Jíra Hudec s tou Annou kradou po jarmarcích 79b; Když ten jistej Urban i z ženou svou přivedeni byli k trápení toho jistýho Kašpara 117a; Vo tom vím, že macocha z bábou, s mateří svou, lidem škody činily, prasata, slepice kradly 124b; pod. 67b (dvakrát), 97b, 102a, 183 a j. Sr. ještě: A potom ráno ten Matěj ..., pobravši to všecko s tou Annou Mandírkovou, ... šli s tím do Hory 146b.

Přísudek stojí před podměty: Půl druhýho čbera (kradeného žita) sou bratr můj Danihel (122b) s Rosovém synem s Pavlem donesli k Valatovi pekaři za Novou bránu; Když sou ke mně přišli nebožtík Šonta (rkp. ssam ta, opraveno podle jiných míst) z bratrem svém 21b.

Podmět *A* se vyčte z kontextu: Závorovo vyznání. ... Vyznal, že s Tatkem [z] Záhoří loupili po horách, s koho mohli bejti A 5a; Vy-

znání Jana Smekbidlovo, řezníka. S tovařišem svým vzali dvoje botky a dvoje střevíce, s knapem u Pelřimova(!) a to prodávali A11a; Vyznání Kohoutovo, že vzal... Item vyznal, že s votcem svém chodili na Petříčkovy ovce, i byly zamčeny A15a atp.; s obráceným pořádkem slov na př.: pověděl Petráněk, že pobrali sůl [s] Splískavým A5a (sr. nom. splyskavy); Též vyznal (kněz Prokop), že než knězem byl, že šli s Uhlíkem mezi Volyni a Strakonice a pobrali C9a; a plášť s aksamitovém vejložkem vzali (Pavlíček) na hospodě s tím Zikou a všecko spolu mají 96b; pod. A12b, A13b, A15a a j.

Zvláštní případy: Ten (Matěj Smolík) vod mnoha let s jinejmi lotry krádají a mordují po silnicích 59b; že loupili a kradli tento Kuba s jinejmi, kde k čemu jen přijíti mohli 184b; že sou dosti ryb panskejch v sádkách pobrali Petr Račinců z bratry svejmi 173a. Nápadný je (jmenný) přísudek v plurálu 3a (1566): Vo tom vím, že ten Žižka, který [v] Višňovým, a prví byl v Dírným,[3]) sou tovařiši s tím Mikšem, z bratrem mém, a vždycky spolu tovaříší; snad tu jde o nějaké přepsání.

Při třech podmětech: A nějakej Němček —, ten s tím pacholetem Pibrlem a s tím, jako zde konec vzal, pobrali... 98b; ať sou sem přivedeni ta Janková s tím svém mužem a s tou cerou 87a.

Když není vedle podmětu *B*, vyjádřeného instrumentálem po předložce *s(e)*, výslovně jmenován i nominativní podmět *A*, zatemňuje se plurální formou přísudkového slovesa sám smysl věty: Vávra Kolář vyznal, že u Tejna vzali sukna s tovařiši svejmi nahoře psanejmi a žida obloupili... A18b. V nové češtině by se tu patrně řeklo: že u Tejna vzal... Ještě nejasnější je místo 102a ve „vyznání Jakuba, Stranovskýho syna s Kladerub" (r. 1578), kde se plurál předjímá (anticipuje) nejen u slovesného přísudku, nýbrž i u podmětu (*oni* místo *on* n. *bratr*): Vo tom dobře vím, že Kotva s mém bratrem pobrali peníze Junkovi v Radlíně, vosmnácte kop, a čtyřiceti loket plátna a kabát popásní, barchanovej... A tak pravili mi, že to donesli na koni do Vodice ševci Ryšavému... Voni tam často bejvali s Kotvou, a Kotva měl nový boty a pravil, že jest mu je ten švec dal...

B a) Já a bratr jdeme.

Při takovémto spojení dvou podmětů stojí přísudek v singuláru jen docela ojediněle. Tak se očišťuje Mandalena Urbanka, když byla nařčena od zloděje Kašpara Chalupy pro napomáhání při krádežích: Svíčku sem sobě s Koželuhů (táborské ulice) k svej potřebě přinesla. Nechala sem ji na polici, a troud [s] střepinkou byl v kamnách, a sirný svíčky. A von (Chalupa) mi to bez mý vědomosti vzal, že sem já — ani můj muž —

---

3) Jde o dvě vesnice u Soběslavě, jejichž názvy kolísají v rodě: Višňová a Dírná nebo Višňový a Dírný.

vo tom nevěděla 119b (1585). Tu není „ani můj muž“ členem rozšířeného podmětu, nýbrž vsuvkou.[4])

Nehojný je tento typ v naší knize také s přísudkovým plurálem: K tomu se znám, že sme jednoho zabili... Vzali sme vod něho 1 kopu míš., já a nějakej Vaněk z nějakejch Horek 90a; S tím Martinem podruhem... vzali sme dvě vovce... a v lese sme je zbili. Potom sme je domů nesli, von jednu a já druhou 23b.

Při více podmětech na př.: Vzali sme peníze ženě a děvečce u Polný. Byli sme tři, Petr a Matěj a já třetí s nimi 172a; A tak sme se na tom snesli všichni tři, já jeden a Petřík druhej a Vaňček třetí 15b; K tomu se znám, že sme měli lísti čtyři na Vrchotice: já jeden, Petřík druhej, Vaňček třetí, Matěj Jankovců, ten čtvrtej 15b atp.; avšak ve všech těchto případech nejde o podměty rozšířené, nýbrž gramatickými podměty jsou číslovky tři, čtyři, stejně jako 16a, 31b, 39a, 49b atd., kde účastníci krádeží a loupeží jsou vyjmenováni napřed a pak teprve následují věty s podmětem my tři, my čtyři a p.

Vlastní případy podmětu rozšířeného jsou jen ojedinělé: Voni tři a já čtvrtej s nimi jednoho sme zabili za Kumžákem 4a. Pokud se tu kde najde neočekávaně přísudek v singuláru, vysvětlíme si úchylku tím, že výpovědi zločinců na mučidlech nemohly být vždy souvislé, a že věta s podmětem *já* se snadno stávala samostatnou: Léta 1564... vyznal jest na trápení Šimek Dvořák... slovo vod slova takto, nej[prve] že Rufka a Plzák a Prokeš, který zde sedí, a já s nimi měl míti díl E8a; K tomu se taky znám, že voni dva, Jan a Jíra, voba rybnikáři, a nějakej Jan s nimi třetí, a já čtvrtej byl sem s nimi v Ševětíně 23b (1568). Názorný příklad takového rozpomínání až při samém výslechu a výpovědí proto kusých i trhaných zapsán je k r. 1571 68a: K tomu se znám, že sme stávali na Buořích, sám čtvrt (t. j. sám čtvrtý n. já se třemi jinými). Bárta s Čekanic..., ten jeden. A Vít, jako má Baršovu ceru z Hlinice, to druhej. A bratr Vítů Matěj, ten třetí. A sou rodem voba ti bratři... vod Nepomuka... Ti tři. A já čtvrtej, Nádeníček Jan. A Houska Vaněk. Nás pít bylo při dvouch mordech na Buoru k Chejnovu.

b α) Já s bratrem jdu.

Sr. na př.: a já s tím Jírou Štětkou šel do světnice a tam sme leželi 35a; a já s tím s Morávkem utekl 94b; A já sem šla [s] svém mužem [s] šmejdem z noclehu 63a; My čtyři sme ty mordy vykonali, a já sem

[4]) Nicméně sr. z téhož 16. století příklady v Archivu českém, jako v dílu VII, str. 615: abych já svrchupsaný Lícek (z Dvorce) i moji budúcí ty všecky toho kaplanstvie lidi měl v opravu i jich bránil; kdežto t. 153: z čehož já a první purkrabové... nikda vyvedeni nejsme. Podobně o 3. osobě: že by svrchupsaný Jan anebo jeho budúcí postavil a polepšil toho dvoru anebo té tvrzi t. 646 (ačli není tuto „budúcí“ sing.).

je na to vedl s tím biřicem, neb sme my tu byli svědomi a známi 131a; A to (vypálil) proto sem učinil, že sou se se mnou vždycky vadili... Kázali mi do lesa, a já tam byl s jeho švakrem celej den a nic sem nejed hněvy 153b; A já šel s ním (se synem) a vzali sme je (ovce) a pobili 157b.

Častěji bez zájmena *já:* Byl sem na Písku s Jírou s rybnikářem 93b; K tomu se znám, že sem ty šaty pobral... [s] Slivkou, slouhou z Dolu 179b; Když sem šel s nějakém honákem, jako voly honívá, douce vod Žebráka klywinu(?), pojali sme koně plesnivýho 112a; Ty dvě vovce tomu Katrovi sem taky s tím kovářem ukrad 66a; že sem z Duškem s rybnikářem v Sudiměřicích se vylámal do pokoje k Jiříkovi Loučníkovi 23a; že sem s nebožtíkem panu Lapáčkovi vovce krad a u mne sme je jedli 180a; Strych pšenice sem ukradl z Blukem sousedem 41b; pod. 65b, 165b a j.; Vobilí sem snopy nočně vobřezal srpem a mlátil sem je [s] ženou pístem v noci 26b (obřezal sám, ale mlátil spolu s ženou).

O třech osobách: K tomu se znám, že sem s nebuožtíkem Tomášem a s tím Jirkou s mlynářem na ty šaty chodil do toho zboru do tý Německý Volešný 186a; Vzatek sem učinil paní Mezenský sám třetí s Jírou — sloužíval tu u tý paní Mezenský — a s Janem, z Doležalovém synem s Pravonína 108a.

β) **Já s bratrem jdeme.**

Dokladů se zájmenem já je rovněž jen poskrovnu: [z] sádky sme vzali dva škopy ryb kaprů, týž my všichni čtyři svrchu psaní. Rychtařík [s] synem nesli jich škop a já z Budínem taky nesli sme domů 70a; pod. 77b; Nejprve sme měli žebřík vzíti u pivovaru panskýho. Ten byl tenký, nevzali sme jeho. Já potom s tím Jankovském Matějem měli vzíti u Vostřáka a vlísti na zámek 16a (výpustka „sme" a „žebřík" snad již ve výpovědi samé); (zmatením dvou vazeb) A já sem s hrubém Janem z Moravy dali sme se do samýho Vrzala 131a; s přísudkem před podměty: Měli sme vzíti, já s Petříkem, řebřík u Šímy v Záhoří 18a; A jeli sme s tím koněm až do Prahy, já s tím honákem 142a; pod. 86a, 128b.

Mnohem častěji bývá zájmeno *já* zamlčeno,[5]) jako: U By[d]žova s nějakém sme ukradli kabát 46b; [S] Šontou sme kolo ukradli Žlutickýmu 66a, S Houskou sme ukradli v stodole... t., Z Budínem sme ukradli čtyři husy u nás Adamce t.; že sme s Houskou s Vaškem namlátili dva pytle vovsa 70b; S tím Vávrou, jako konec vzal u Stráže, šli sme

---

[5]) Tak je dosud zpravidla, sr. na př. ve vzpomínkách Jiřího Karáska ze Lvovic, otištěných v Nár. politice z 10. září 1944: Byli jsme s Arnoštem Procházkou ještě septimány městské střední školy malostranské v Novodvorské ulici, když zabloudila v naše ruce jednotlivá čísla tohoto časopisu (Literárních listů Fr. Dlouhého). Náhoda byla, že jsme byli s Arnoštem Procházkou v stejné třídě... Stali jsme se s Procházkou hned stoupenci. — Se Šaldou jsme se zatím neznali. Osobně jsme se všichni sešli až 28. května 1893 v bytě Karla Červinky, kde byl přítomen s Vilémem Mrštíkem i — F. X. Šalda.

k Benešovu 72a; pod. D 13a, 23b, 67a, 124a a j.; S tím Zašlým měli sme ty peníze spolu míti B 12a.

O nic méně často s přísudkem, který stojí před jmenným podmětem: O ty (peníze) sme se rozdělili s tím Němečkem A 30b; Vodtud sme šli do Kouřimě na jarmark s tím krejčím 50b; Stáli sme k Hradci u Stráže na formany do třetího dne s tímto Vaškem, a třetí s námi již konec vzal, jest sťat u Stráže 76a; Flaškovi, mistru rybnikáři, sme v Říši vzatek učinili ... s nějakém Pondělíkem, rybnikářem ... A ty sme šaty sami schodili s tím Pondělíkem s rybnikářem 116b. Pod. D 14a, E 14a, 1a, 28b, 39b, 70a, 79b, 82b, 124a, 157b, 158b, 186a atd. Kontaminace dvou vazeb a zároveň přechod z řeči nepřímé v přímou je v zápise C 9a: Vyznal (kněz Prokop Hůřecký na zpovědi mistra Vojtěcha Táborského), nejsa knězem že jda s Uhlíkem do Žirovnice skrze Deštný, na tý cestě vzali sme jednomu kůň (*nejsa, jda* sing. ve *vzali* plur.; *že* ... vzali *sme* m. že ... vzali).

Jsou mezi doklady i některé dost nápadné, na př. ve vyznání báby Lídy: nesla sem je (mrtvé novorozeně) za město až do jejich dvora (Luňákovic, t. j. ovdovělé paní Kateřiny Holé), kde bydlíme s tou Mandou, sládkovou švakrovou s panský sladovny 104a (m. kde bydlím, neboť je řeč o jedné osobě). Zvláště tam, kde je navíc doplněk *sami dva* n. *oba,* může být výpověď nejasná: Vobilí sme na poli brali nočně s Holém Šírkovém (rkp. ssyrkowem) a z bratrem svém.[6]) ... A potom s tím Holém sami dva sme jej, ten voves, vymlátili a prodali sme jej zespolka 43a (podle usu, který spatřujeme v táborské knize, je pravděpodobně třeba tomu místu rozuměti ve smyslu *sami dva s Holým,* t. j. já, vyšetřovaný Vavřinec ze Zbenic, a Holý Šírek; mohlo by to však znamenati také *sami dva bratři* a vedle nich *jako třetí Holý*). Ve vyznání nějakého Floriana se opakuje stále *Adam, bratr můj*; s ním se Florian rád dobýval do kostelů na kalichy a mo[n]strancí, a tak, i když je někdy připomenut též Vichtorin, není pochybný výklad jeho výpovědi D 14a: V Benešově dobývali sme se na komoru oba s bratrem, ale nevzali sme nic víc než kmentovou koši[li] (t. j. Florian a bratr Adam). Souvislost dovoluje správně chápati slova 38b: Já (Pavel rybnikář, Tomšů syn z Písku) a Adam Sokol ten den tu na cestě, předtím než sme toho formana vobrali, nějakou ženu sme vobrali sami dva s Adamem Sokolem.

Při třech osobních podmětech, z nichž jeden je osobní zájmeno *já* (typ *Já s B a s C jdeme*), na př.: K tomu se znám, že sme ty šaty pobrali [v] Volešný za Kamenicí v nějakém zboru, jak na nich nějací

[6]) Dnes bychom řekli: s mým bratrem; sr. níže 100b: (já) s mém bratrem a s Jarošem. Ve shodě s naším užíváním jsou na př. spojení: já sem šla se svým mužem 63b (odd. Bbα), přišli Šonta s bratrem svým 21 b, s otcem svým chodili A 15a (odd. A bβ) atp.

Bratří líhali (t. j. tak zv. šaty ložní neboli léhací, šatstvo i prádlo na spaní), já (Tomáš ze Vřesný) s Jirkou mlynářem a s tímto Jakubem přítomném, kterej zde sedí, my tři 182a. Sr. ještě: když sme šli [z] Záchoda s posvícení já (Jan Nádeníček z Čekanic) [s] svejmi švakry se dvoumi, z Bednářovejmi s Kubou a z Bártou, — byli sme tři, a již bylo tak v soumrak —, potkali sme nějakou děvečku 66b. Častěji se zamlčením zájmena *já*, jako: V Městci v Heřmanově sme rathouz vyloupali s tímto Mezkem a s tímto krejčím s Chejnova 49b; Já sem seděł pro ten vzatek, jako sme pobrali Jírovi ze Lhoty z Vysoký s Vrabečkem s Moravče a s Vávrou 82b; pod. 95a, 100b, 185a; Jednoho sem na Příbrami zabil . . ., a to proto, že sme spolu s ním a s jeho bratrem hráli vo peníze v hospodě . . ., a já na nich peníze vyhrál do několika kop 162b; A vo ty peníze sme se s votcem a s bratrem spolu rozdělili 100a; A to sme měli všichni tři spolu s mém bratrem a s Jarošem 100 b; (ve „vyznání Kašpara a jináče Chalupy, rodem z Třeboně") A potom ráno v pondělí s Urbanem a s jeho ženou sme pro to (kradené a v lese uschované šatstvo) šli a pobrali sme to k Urbanovi na Hory (Táborské) 115b.

Poněkud nejasný je doklad 100a: Voves sme po čtyřikrát pobrali v snopích, nemlácenej, panu Janovi Smrčkovi v stodole já s mém bratrem, a Jaroš Kadeřávků s námi třetí. My tři sme ho po čtyřikráte nabrali, vodnesli [k] Kadeřávkovi starýmu do jeho stodoly a mlátili sme jej v starýho Kadeřávka v stodole s Jarošem, synem Kadeřávkovém 100a. Kradli tři, ale kolik jich mlátilo? Jakub Stranovský, který vypovídá, a Jaroš? Všichni tři?

V hovorové mluvě se někdy plurál objevuje nejen u přísudku (já s bratrem jdeme), nýbrž i u podmětu, t. j. (s použitím výkladu prof. Smetánky z jeho přednášek o skladbě) „klade se do plurálu již první člen podmětu, který je vlastně čísla jednotného a teprve s členem druhým, který je též čísla jednotného, dohromady dává číslo množné, na př. my s bratrem (= já a bratr) se nebojíme, vy jste se se sousedem dohodli (= ty a soused)". Takové výpovědi bývají samy o sobě nesrozumitelné.

Tak jen ze souvislosti chápeme dobře smysl vět jako: Mastnej, Kolárků zeť z Dobronic, přinesl v pytli dva řetězy a hřebík nicohlav, a my to vod něho s Truhlářem (n. s truhlářem) koupili 22a (poněvadž následuje: „Truhlář za svůj díl dal čtrmezcítma gl. bílejch a já za svůj bílej groš," je tedy rozuměti: jenom já, Matěj Mazanec, a Truhlář); (Jan z Kestran se přiznává, že se dvěma jinými ukradl nějaké šaty:) A ten Jirka mlynář, všedši do toho zboru, metal nám ty šaty. My stáli vně s Tomášem, od něho sme je brali 186a (tedy: Jan a Tomáš); (ve vyznání Jakuba Stranovského) Jakož sem na prvním trápení vyznal, že sme byli čtyři, na starýho Kadeřávka a na jeho syna Jíru, toho není, že sou voni nebyli, jen my dva s Jarošem, synem Kadeřávkovém 100a

(tedy: jen Jakub a Jaroš); (panský člověk ze Stálce Jan Hajič a jináče Formánek, vypovídá o zavraždění manželů Vrzalových; po vyjmenování tří „tovaryšů“:) My dva sme s tím biřicem nejrpv přišli k tej Vrzalce a tam sme pili ... A voni dva potom za námi přišli 131a. Jindy, aby se předešlo každé nedorozumění, je výslovně připojeno *my (sami) dva:* Šest vovec sme vzali s tím podruhem s Martínkem, my dva, Jírovi bednáři v Chotovinách 23b; Byli sme všichni čtyři, ale voni dva hned z lesa na tu ženu nevycházeli, jen my dva [s] Sokolem 39a (t. j. obrali jsme tu ženu jen já, rybnikář Pavel, a Adam Sokol); K Bernartce sme se podkopali ... v noci do komory my dva s nějakém Vaškem, švakrem tohoto Janka ovčáka, kter[rej] zde sedí, sami dva 160b; Panu Václavovi Lapáčkovi v Bezděčíně vzali sme dvě vovce my sami dva s tímto Janem šenkýřem 176b. Nejpodobnější k případům, kdy se zájmena *my* anticipando dosud užívá, je tento (ve „vyznání Ívy kramářky Pětikostelský, z Klatov rodem“ r. 1578): U Limburka je (naše známé „čtveráky“) zoutráceli, a to to[ho] času bylo, když sme my seděli [s] svém mužem v Třeboni 98a (t. j. já a můj muž). Ani případy *my s B a s C* místo *já s B a s C* nebyly by někdy dosti jasné, kdyby nebyla známa celá souvislost: A my tři sme brali s Pikšem a s Coufkem 3a (t. j. já, Tomeš z Deštnýho, a Pikeš a Coufek); (ve vyznání Pavla rybnikáře r. 1569 o kradeném suknu, které na noc přinesli čtyři do Horní Březnice k svému přechovavači, sedlákovi:) A von jim (dvěma) ten hospodář Jíra Bláhů, do tý stodoly poslal ... půl pecna chlíba a krajíc šejra, a my s tím Jírou Štětkou taky jedli chlíb a se[j]r, s tím hospodářem 35b (t. j. v světnici u hospodáře Pavel a Jíra).

Zvláštní je výpověď Doroty, „pod[d]ané Jeho Milosti pána Míčana s Rostok etc. a na Vitanovicích“, která od svých čtyř dítek ušla s ženatým poddaným téhož panství. Na mučidlech r. 1603 vyznala takto (167b): Chtěli sme ujíti někam daleko na svobodství, i zůstali sme u Humpolce v nějakém mlejně. A on mi tak řekl, Jan (Rychtář): „Poněvadž chceme pryč a tak daleko zajíti, což tam necháme šatů a toho všeho, co máš skovaného u bratra svého? Zjednejme někoho se mnou, a já pro to půjdu a pobířeme to.“ I zjednal sobě toho muže, kterej s námi zde sedí, aby pomohl, což koliv budou moci jemu odnésti. A já sem jich v tom mlejně čekala. — *Zjednejme někoho se mnou* m. *Zjednej někoho se mnou* n. *jednejme někoho* (t. j. já a ty).[7]

---

[7]) Pravidelný typ *Ty s B (a s C) jdete (jděte)* je na př. v Dopisech paní Zuzany Černínové z Harasova, vydaných Fr. Dvorským, u Ed. Valečky 1886). Na zprávu, že se synův průvodce na cestách, mladý pan Rašín, vrací z Bruselu do vlasti, psala matka svému Humprechtovi 12. 10. 1647 (str. 139): „již ste tak sami Ty se panem hofmistrem a svým Mikšem osaměli, pán Bůh račiž předně Tebe se všemi chrániti“. A 9. 3. 1652 (282): „Nemohla sem toho pominouti, abych Tě tímto některým řádkem navštíviti, a jak se i s mou nejmilejší bohdá budoucí pannou cerou míváte, přezvěděti neměla.“

POSUDKY A ZPRÁVY.

Josef Vachek, Obecný zápor v angličtině a v češtině. Zvláštní otisk z Příspěvků k dějinám řeči a literatury anglické VI. (LI. svazek Prací vědeckých ústavů.) Nákladem filosofické fakulty university Karlovy v Praze 1947. Stran 72.

Bádání o českém záporu věnovali v poslední době pozornost někteří naši nejlepší jazykoví odborníci a jejich zásluhou se osvětlilo lecco z toho, co v dřívějších výkladech zůstávalo nejasné. Čtenáři Naší řeči se jistě pamatují na důležitý článek Fr. Trávníčka „Záporky ve spisovné češtině", otištěný v XIX. ročníku (1935) na str. 315—320. Brzo poté psal o českém záporu V. Mathesius v článku „Několik zásadních slov o kongruenci" (Sborník Matice slovenskej XIV, 1936, 15 n.), znovu pak ve sborníku věnovaném van Ginnekenovi (Paříž 1937, str. 79 n.), a Mathesiusův žák Josef Vachek, jeden z nejbystřejších českých jazykozpytců, obíral se českým záporem v článku „Porušování záporové shody v českých záporných větách obecné platnosti", otištěném v Časop. pro mod. filologii XXVI, 1939, 47 n. A nyní se tedy Josef Vachek znovu k tomuto námětu vrátil v delší studii.

Autor vychází z výkladů dřívějších, ale kriticky je zkoumá, vytýká jejich vady a pokouší se o novou methodu, která by se dovedla vyhnout dosavadním omylům. Tato jeho methoda vyplývá, jak autor sám vykládá, ze zásad funkčního a strukturálního jazykozpytu a důsledně zachovává tři hlavní podmínky: 1. Zůstává co možná na půdě jazyka samého a snaží se jazykové jevy vysvětlovat prostředky jazykovědnými; teprve jestliže tyto prostředky selžou, sáhne se do oblasti mimojazykové, k výkladu logickému, psychologickému a p. 2. Vedle cesty vedoucí od jazykového tvaru k jazykovému významu soustavně sleduje i cestu opačnou, vedoucí od významu k tvaru. 3. Nezkoumá problém záporu jako jev isolovaný, nýbrž dbá jeho spojitosti s jinými vyjadřovacími prostředky jazykové soustavy, především s oblastí slovesa a zájmen. Protože pak jen současný stav jazyka poskytuje možnost plně poznat všechno bohatství jazykových prostředků, užívá se přísně synchronické methody zkoumání; diachronická (historická) stránka problému se uplatní až na druhém místě. Užití methody analyticko-srovnávací pak autoru umožňuje vytěžit mnoho důležitých poznatků ke srovnání, jak dva různé jazyky, čeština a angličtina, různým způsobem uspokojují obdobnou vyjadřovací potřebu. Připojme k tomu ještě, že k nespornému úspěchu Vachkovy práce přispívají vedle přesné, dokonale promyšlené methody také jiní činitelé: odborný rozhled po soustavě českých i anglických prostředků vyjadřovacích, jistota v kritickém hodnocení příslušné literatury a především umění, s nímž autor dovede využívat své srovnávací methody a objevovat s její pomocí nové pohledy na staré problémy.

Hlavní otázka, kterou si Vachek klade, týká se ovšem stránky diachronické: Jak vyložit vznik dvojího českého záporu obecného („nemám nic“)? Čeština se v tom, jak známo, shoduje s jinými jazyky slovanskými a liší od jazyků neslovanských, především také od angličtiny, neboť v angličtině je zápor jednoduchý (I know nothing, doslova „vím nic“), stejně jako je tomu v latině (nihil scio), v němčině atd. Vachek nejprve zkoumá způsob, jímž se obecný zápor vyjadřuje v nové angličtině. Angličtina má dva typy obecného záporu: I have nothing — I have not anything (doslova: [ne]mám nic — nemám cokoli). Významové stránce této dvojice se až dosud věnovalo málo pozornosti, ale Vachek právě ji činí východiskem svého postupu. V duchu these de Saussureovy, podle níž není v jazyce naprostých synonym, předpokládá najisto, že mezi oběma těmi způsoby obecného záporu je nějaký rozdíl významový. Přesným rozborem dokladů pak nalézá, že dvě podoby anglického záporu obecného vskutku vyjadřují dvojí možné pojetí: první podoba obecnost záporného vztahu prostě konstatuje, kdežto druhá podoba zdůrazňuje obecnost záporu ještě tím, že popírá i každou jednotlivost zvláště. První způsob označuje Vachek jako zápor prostý, druhý jako zápor důsledný. Rozbor anglických záporných vět však přivedl autora k poznání, že soustava záporu přímo závisí na soustavě neurčitých zájmen. Proto se ve zvláštní kapitole (str. 30—43) podrobně obírá všemi anglickými zájmeny neurčitými, která se mohou vyskytovat v záporných větách s obecnou platností, a přesně vymezuje i srovnává jejich významy. Touž práci pak podniká s českými výrazy *nějaký, kterýkoli, jakýsi, každý, všechen, celý, jeden* a *žádný*. S velmi jemným smyslem pro významové odstíny srovnává, jak čeština a angličtina zcela odlišnými prostředky vyjadřovacími dosahují stejně spolehlivých výsledků. Již dříve (v článku z ČMF, citovaném na začátku této zprávy) autor vyložil, že existují vlastně dva typy obecného záporu: typ všeobecnostní, kterým se zdůrazňuje všeobecnost záporného vztahu, a typ výlučnostní, kterým se zdůrazňuje naopak vyloučenost byť i jediného případu kladného, na př. „Teď to *v š u d e* neklape: Teď to *n i k d e* neklape“ (s větným přízvukem na příslovci; viz o tom na jiném místě tohoto čísla NŘ). Nyní, po podrobném prozkoumání významové stránky českých výrazů zájmenných, Vachek ukazuje, že čeština nemá vhodného zájmena neurčitého, kterým by se ve větách se záporným slovesem mohl vyjádřit zápor všeobecnostní, a že tedy češtině nezbývalo nic jiného než sáhnout k zevšeobecňovacím výrazům záporným *nikdo, nic, nikde* atd. To ovšem vedlo k dvojímu záporu v českých větách obecně záporných (*nikdo neví*). Proč se však v češtině neudržel typ záporu prostého (*ni*kdo ví), který býval v staré češtině a který by se shodoval se způsobem běžným v latině, angličtině, němčině a jiných jazycích? Příčinu toho spatřuje Vachek v obzvláštní výraznosti českého slovesa. Kladné

české sloveso výrokové vyjadřuje přítomnost jistého děje nebo stavu tak mocně, že ji nedovede oslabit ani přítomnost záporných zevšeobecňujících výrazů. Věty „Jsem uveden v nic, Povstání bylo založeno na ničem“ a pod. chápeme jako k l a d e n í jisté skutečnosti, označené záporným zevšeobecňujícím výrazem. Výraznost kladného slovesa v takových větách dokonce naopak způsobuje, že se význam záporných zevšeobecňujících výrazů, označujících původně neexistenci, přehodnotí tak, že v dané větě znamenají něco reálně existujícího, i když je to pojem, jehož znaky jsou záporné. Proto se v češtině soustavně uplatňuje snaha vyjadřovat zápor právě na výrokovém slovese; sloveso se nám samo o sobě jeví buď jako vyhraněně kladné, nebo jako vyhraněně záporné a nepodléhá po té stránce vlivu větné souvislosti. Autor uvádí ještě další důvody pro tuto svou thesi. Tak na př. i v záporných větách popírajících částečně se v nové češtině zápor vyjadřuje u slovesa místo u výrazu vyjadřujícího všeobecnost: Každý to *n e v í* (s větným přízvukem na slovese). Typ „Ne každý to ví“ se v nové češtině už pociťuje jako knižní archaismus. Formálně se těsná spojitost slovesa se záporem projevuje také v tom, že se záporka *ne-* stala slovesnou předponou, tedy neoddělitelnou součástí slovesného tvaru. A konečně se autor pro svou thesi jistě právem dovolává známé skutečnosti, že slovesná predikace má v češtině zvláště důležitou úlohu, mnohem důležitější než na př. v angličtině. Velmi poučné a názorné je také srovnání českého slovesa s anglickým. Vachek uvádí několik dokladů, že anglické sloveso nemá tu silnou výraznost jako sloveso české, ba že jeho významová stránka je značně oslabena. Totéž anglické sloveso může v jisté větné souvislosti být přechodné, v jiné nepřechodné a totéž slovo může být v různé větné souvislosti jednou slovesem, jindy podstatným nebo přídavným jménem. Záporka má v anglické větě mnohem samostatnější úlohu než ve větě české, nesplývá se slovesem v jeden tvar, takže i tam, kde je při anglickém slovese zápor vyjádřen přímo, je slovesný tvar sám vlastně neutrální vzhledem k záporu a kladu a zápornost mu propůjčuje teprve jiný, samostatný výraz ve větě.

Po prozkoumání tohoto thematu se stránky synchronické se autor obírá stránkou vývojovou a odpovídá na otázku, jak se dospělo k dnešnímu stavu. Také v staré angličtině býval dvojí zápor, jako je dnes v češtině, ale časem začal ustupovat záporu jednoduchému; už na počátku 17. stol. měl jednoduchý zápor v řeči vzdělaných vrstev zřejmou převahu a koncem toho století mizejí i poslední zbytky záporu dvojitého (nebo vícerého). Jen v některých nespisovných oblastech, na př. v londýnském nářečí cockney, se dvojí zápor udržel dosud a odtud se někdy dostává i do literatury psané, když autor užije tohoto způsobu k charakteristice osoby. Mizení dvojího (nebo několikerého) záporu v angličtině se vykládá vlivem latiny nebo spíše latinisujících jazykových

theoretiků. V poslední době se však vyskytl názor, že je způsobila racionalistická tendence, která se uplatňovala v 17. a 18. stol. a která se snažila prostředky co nejúspornějšími podle příkazu rozumu, účelnosti, jasnosti, řádu a pravidelnosti zaručit snadné a rychlé porozumění posluchačovo. Je-li tomu tak, říká Vachek, lze pokládat za jisté, že se tu vliv racionalismu mohl tak zřejmě projevit právě jen proto, že k tomu byly dány vhodné podmínky v soustavě anglických zájmen.

Také čeština prošla obdobím racionalisace, a bylo to právě v době, kdy byla znovu budována soustava spisovného jazyka a kdy byly znovu vytvářeny jazykové normy. Hlavním tvůrcem a kodifikátorem nové spisovné normy byl Josef Dobrovský, typicky racionalistický učenec. Ale vliv racionalisace na češtinu se nemohl v této věci uplatnit tak jako v angličtině, neboť v soustavě českých zájmen neurčitých nebylo nutných k tomu předpokladů. Vachek se domnívá, že existence nebo aspoň dočasné udržení staročeského záporového typu *Nikdo ví* má příčinu v silném vlivu latiny, ale tento typ musil zaniknout, protože odporoval obecné snaze češtiny, aby významová neexistence děje nebo stavu byla shodně vyjádřena záporným tvarem výrokového slovesa. A tak se v češtině ustálil obecný zápor typu *Nikdo neví,* neboť vzhledem k české soustavě zájmen neurčitých se žádný jiný typ nehodil k záporu obecné platnosti tak dobře jako on. Velmi zajímavě autor ukazuje, že se i čeština po jistou dobu snažila vytvořit si zevšeobecňující zájmeno, které by se hodilo do vět vyjadřujících obecný zápor. První takový pokus byl učiněn se zájmenem *ikto* („ikto nevie“ = nikdo neví), ale v době, kdy se začala projevovat záporová shoda, měnila se spojka *i* v obecně záporných větách v *ni,* a tak se také *ikto* měnilo v *nikto*. Stejně podlehl i druhý takový výraz, příd. jméno *žádný* (původně „žádaný, žádoucí“), neboť i ten byl vlivem převládající tendence přehodnocen a pociťoval se jako záporný; dnes, přestože nemá (nebo obyčejně nemívá) záporovou předponu *ni-,* je jeho spojení se záporným slovesem („žádný neví“) stejně projevem záporové shody jako na př. spojení „nikdo neví“.

Všechny tyto výklady jsou jistě velmi přesvědčivé. S bystrostí vskutku nevšední dovedl autor vystopovat příslušné vyjadřovací tendence a příznivé jim nebo nepříznivé podmínky dané soustavou jazyka. Třebaže sám poslední slovo skromně přenechává dalšímu bádání, které by se mohlo opírat o úplnější materiál, přece jen lze pokládat za více než pravděpodobné, že se na jeho závěrech sotva co podstatného změní. Je to také hlavně zásluhou obou studií Vachkových, že dnes možno podat velmi podrobný obraz soustavy českého záporu. *Jiří Haller.*

DROBNOSTI.

„HOSTINEC K ČERNÉMU PSU“. V 7.—8. čísle loňského ročníku Naší řeči píše prof. E. Pavelka o tom, že v letech 1902—1904 byly na Místecku a Frýdecku nečeské nápisy jako „Hostinec k veselému rolníkovi“ nebo 1919—1924 v Banské Bystrici „Hostinec k rybe“. Podobný nápis, „Hostinec k černému psu“, jsem viděl ještě r. 1946 v Kraslicích. *L. K.*

JEŠTĚ JEDNOU „MÍTI VŠECH PĚT P“. V deníku *Národní osvobození* ze dne 5. února 1948 otiskuje Jarolím Schäfer pěkný článek *Nad starou knihou,* kde podává pestrý obsah a ukázky z knihy *Společnjk wěrný — Knjha pro gasný rozum, dobré srdce a čistau mysl, Sebránjm a sepsánjm Františka Trnky,* vydané roku 1831 vlastním nákladem autorovým v Brně, a přetiskuje také tento epigram:

SEDMERO P.
Sedmero P Benda hledá,
jinak svobodu svou nedá!?
Haha, jediná P v tomto davu,
může převrátit mu snadno hlavu.

Připomínáme, že *Společnjk wěrný* je vynikající spis Františka Dobromysla Trnky (1789—1837), tehdejšího brněnského soukromého učitele češtiny a pozdějšího skriptora universitní knihovny v Olomouci. Rádi zde uvádíme jeho epigram, který má ještě všechnu naivitu předbřeznové české literatury na Moravě, jako doklad o oblíbenosti a rozšířenosti našeho rčení.

O. F. Babler.

SHODA V RODĚ. Pan Ztk z Prahy nám píše: Cenový úřad pražského magistrátu vydal r. 1941 vyhlášku o domovnických poplatcích a nyní tuto vyhlášku pozměnil. Ve vyhlášce z r. 1941 se čtlo: „Orgány úřední, kteří vstupují do domu při výkonu služby, neplatí nic domovníkům za otevření domu.“ Letos v nové vyhlášce čteme: „Orgány úřední, které vstupují do domu při výkonu služby v zájmu úřadů, neplatí domovníkům nic.“ Správný je způsob druhý; je to obdoba „národů, které prožívaly těžkou zimu“, „úřadů, které pracovaly s mimořádným úsilím“, „soudů, které trestaly“, ač všude byli živí lidé, kteří... Proto je třeba psát „orgány zásobovací služby provedly prohlídky“, „orgány dozorčí služby cenové přešetřily ceny udané obchodníky“; písmeno *i* by bylo u slovesa na místě, kdyby nominativ v podmětu zněl *orgánové* (národové, úřadové, soudové...), ale takové tvary nám už připadají zastaralé nebo jsou to tvary básnické (na př. ve známé písni Madelon: „Národové spojení učinili konec válce“). — Pan Ztk tu bojuje s nejasností, která plyne ze školské poučky o shodě přísudku s bytostí podmětu. Nesprávným výkladem se často stává, že se za životná pokládají i jména *národ,*

davy, zástupy, úřady, soudy a p., protože „jsou v nich živí lidé", a naopak jména mrtvých živočichů (mrtví psi, zdechlí vepři) se mylně pokládají za neživotná. V NŘ jsme už vykládali několikrát, že shoda se tu při množných jménech mužských neřídí životností nebo neživotností bytosti nebo věci, která je příslušným jménem označena, nýbrž životností nebo neživotností koncovky; je to poznatek starý už skoro třicet let, neboť jej už v 3. roč. NŘ vyložil J. Zubatý, ale teprve v poslední době začíná pronikat také do školního vyučování. Většina našich lidí se stále ještě mate onou starou, špatně pojatou poučkou a často zbytečně upadá do rozpaků nebo do chyb. Pravidlo o shodě se jmény rodu mužského je velmi prosté: Jestliže podmět rodu mužského v čísle množném má životnou koncovku *-i (-í), -ové, -é,* má příčestí v přísudku životnou koncovku *-i;* jestliže však podmět rodu mužského v čísle množném má neživotnou koncovku *-y, -e,* má příčestí v přísudku neživotnou koncovku *-y.* Na př.: Hoši (králové, přátelé) žili. Vozy (biče) byly koupeny. Proto píšeme podle koncovky podmětu „národy žily", ale „národové žili", „hroby se otvíraly", ale „hrobové se otvírali", „ledoborci pluli", ale „ledoborce pluly"; „násobenci, dělenci, násobitelé a dělitelé byli napsáni," „vypínače byly otočeny", „strašáci stáli na poli" atd., vždycky ve shodě s životností nebo neživotností koncovky podmětu. Větu „Na stole se objevily pražští taliáni se slanými rohlíky" by bylo tedy třeba opravit; ponecháme-li podmět „pražští taliáni" (s koncovkou životnou), musí mít příčestí koncovku *-i:* na stole se objevili pražští taliáni; teprve napíšeme-li v podmětu „pražské taliány" (s koncovkou neživotnou, jak se zpravidla tohoto výrazu užívá), má příčestí koncovku *-y:* na stole se objevily pražské taliány. Je jasné, že je třeba psát také „orgány úřední, které vstupují...", „soudy které trestaly" a p., neboť tu jde o shodu téhož rázu; také tvar přívlastku a vztažného zájmena se řídí koncovkou podmětu. — Jenom jména *koně, rodiče, lidičky* je třeba pamatovat si zvlášť: ač mají skutečně nebo zdánlivě koncovku neživotnou, je při nich příčestí v přísudku s koncovkou životnou. U jména *dni* je naopak zase *-i* koncovkou neživotnou, neboť nepochází ze vzoru *pán* ani ze vzoru *muž.* Pan dr. J. S. z Brna se táže, má-li se psát *i* či *y* v přísudku těchto vět: Zesnulá a její rodina měly u nás vklad. Zesnulá a její rodina, měly ony u nás nějaký vklad? Nevěsta a její rodina byly oblečeny v slováckých krojích. Řečnice a většina přítomných byly přesvědčeny o nutnosti změn. Královna a její družina doprovázely krále všechny na koních. — Ve všech těch větách je rozšířený podmět složen ze jmen rodu ženského, a proto má ženskou koncovku i příčestí v přísudku. V předposlední větě (Řečnice a většina přítomných...) nezáleží na tom, zdali jsou v té většině obsaženi také muži, stejně jako nezáleží na tom, zdali se v druhých větách slovem *rodina* označují také příslušníci rodu mužského. Poslední větu bychom však raději upravili jinak, neboť množný tvar číslovky *všechny* nelze dost dobře vztahovat ke jménům čísla jednotného. Nejsnazší by bylo užít výrazu s číslovkou v platnosti volného doplňku, na př.: Královna a její družina doprovázely krále, všechny (t. dámy) na koních. V takových

volně připojených přívlastcích a doplňcích i při podmětu složeném ze jmen jiného rodu než mužského bývá někdy rod mužský v platnosti všeobecné, a tak i zde by bylo možno napsat: Královna a její družina doprovázely krále, všichni na koních. Je to podobný případ jako při spojení „Babička a vnouče, oba unavení (unaveni) dlouhou cestou, odpočívaly na mezi“ (místo očekávaného tvaru „obě unavené“ nebo „obě unaveny“) nebo: „Babička i mládež, všichni unaveni hrou, posedaly na lavičky.“

TRESTNÝ KOP (K. Š.). Srovnáme-li sportovní výraz *trestný kop* (t. j. kop nařízený za trest, jako trest, trestající kop) na př. s výrazem *trestný čin* (t. j. čin hodný trestu, který bývá nebo má být trestán), objeví se nám jistá nesrovnalost ve významu přídavného jména *trestný:* jednou má význam činný, po druhé význam trpný. Přesto však není třeba pokládat proto výraz *trestný kop* za nesprávný a doporučovat místo něho výraz „trestní kop“. V NŘ se už několikrát vykládalo (nejsoustavněji v roč. XXII, 1938, 94 n.) a také z hesel a dokladů Přír. slovníku je to vidět, že přípony *-ní* a *-ný* nejsou v našem jazyce ani dnes ještě po stránce významové rozlišeny naprosto důsledně a že je pro nás závazné rozlišovat je toliko tam, kde se jejich rozdílný význam v jazyce ustálil (obecní - obecný, srdeční - srdečný, letní - letný atd., viz na př. Gebauer-Ertl II, 1926, 150). Kde se ustálila odchylka, třeba ji přijmout — ostatně boj proti takovým obecně vžitým zvyklostem ani nemívá naděje na úspěch. Proto na př. říkáme *léčebný fond,* ačkoli bychom podle *služební smlouva* a pod. měli říkat spíše „léčební fond“. Ale výraz *trestný kop* snad ani odchylkou není; příd. jména odvozená příponou *-ný* z podst. jmen významu dějového mívají často sama také zřetelný význam dějový, na př. strážný anděl (= střehoucí), služebný duch (= sloužící), úmorné vedro (= umořující), ústupný člověk (= ustupující), výnosný obchod (= vynášející). Podobají se tím příd. jménům tvořeným touž příponou přímo ze sloves (bez prostřednictví jmen podstatných), na př. dojný (= dojící), děkovný (= děkující) a pod. A do této skupiny příd. jmen zapadá tedy docela přirozeně i příd. jméno *trestný* ve spojení *trestný kop.* Stejně nelze mít námitky ani proti obdobným spojením *trestný bod, trestné území, trestný úkol.* Ve spojeních jako *trestný čin, trestné jednání, trestná věc, trestný pokus* má příd. jméno *trestný* význam „trpné možnosti“ (tak to říká Gebauer-Ertl II, 1926, 86), jako je tomu na př. u slov *chvalný* (= co lze chválit, co je hodno chvály), *slavný, velebný, oblomný, nevýslovný, ohebný* a j.; tato přídavná jména mívají zpravidla základ slovesný, a tak by bylo lze onen dvojí význam příd. jména *trestný* vykládat jeho dvojím původem: z podst. jména *trest* (trestný kop) a ze slovesa *trest-ati* (trestný čin). Kde se má vyjádřit vztah v širším smyslu (příináležitost, příslušnost), bývá příd. jméno *trestní:* trestní řízení, soud, sazba, právo, rejstřík, senát, vazba, rozsudek, vyšetřování a p. Také tato spojení jsou v jazyce ustálena a nebylo by dobře rušit je.

„ŽELEZNÁ OPONA". V posledních letech se téměř na celém světě a také u nás vžil výraz „železná opona" jako označení pro neprodyšnou přehradu mezi politickými bloky, konkretněji řečeno, mezi blokem východním a blokem západním. „The Iron Curtain", „le rideau d'airain", „der eiserne Vorhang", „železnaja kurtina", „železná opona" jsou výrazy, které se téměř denně objevují na stránkách novin a odtamtud pronikly do představ lidu i do jeho frazeologického slovníku. U takovýchto okřídlených rčení bývá vždy nesnadné zjistiti původce a pramen, zejména tehdy, stanou-li se majetkem mezinárodním. Proto zde se zájmem zaznamenáváme, že se původce výrazu „železná opona" sám hlásí o uznání svého autorství. Je to St. Vincent Trowbridge. V londýnském časopise *Notes and Queries* (Vol. 193, No. 1, ze dne 10. ledna 1948) píše: „V červnu 1945 jsem byl demobilisován... Toho léta jsem napsal článek o těžkostech vojenské správy v Evropě, který obsahoval také větu: *Napříč Evropou je železná opona*... Tento článek byl otištěn v týdeníku *Sunday Empire News* ze dne 21. října 1945 a redaktor sám mu dal nápis *Železná opona napříč Evropou.* Není autorského práva, které by chránilo raženou metaforu anebo výraz, jenž upoutá obrazotvornost lidu. O tři měsíce později se výrazu „železná opona" obecně užívalo ve Fleet Street, o šest měsíců později ve Westminsteru a o rok později se o něm v tisku psalo jako o ‚páně Churchillově jadrném výroku'."

O. F. Babler.

DODATEK

ke zprávě NŘ XXXI, 172 n.

Poslední dvojčíslo minulého ročníku Naší řeči přineslo recensi Schusterovy-Srdínkovy Biblické dějepravy, kterou nově do tisku připravil doc. dr. J. Hronek. V padesátiletém překladu německého originálu bylo třeba provést podle nové platné normy tolik oprav, že přesazba vyžadovala velké pozornosti. Jestliže se to podařilo nedokonale a tiskárenský korektor přehlédl sazečovy omyly, nejsem odpověden za tyto nedostatky, neboť mně byl k úpravě svěřen jen původní text. Dotisk učebnice k těmto zbytkům přihlédne.

Ludvík Chada.

OZNÁMENÍ

ze semináře pro slovanskou filologii při filosofické fakultě Masarykovy university v Brně, Grohova ul. 7.

Slovanský seminář filosofické fakulty v Brně, Grohova ul. 7, hledá 24., 27., 28. a 29. ročník Naší řeči. Mohl by mu někdo z našich čtenářů pomoci? Seminář uhradí všechna vydání s tím spojená. Nabídku laskavě pošlete na adresu uvedenou nahoře.

Odpovědný redaktor prof. dr. Jiří Haller. — Tiskly Graf. závody Pour a spol. v Praze I, Bílkova 17.

„Naše řeč", čís. 2-3. Dne 31. března 1948. — Vydává za III. tř. České akademie věd a umění v Praze nakladatelství Šolc a Šimáček, společnost s r. o. v Praze. Vychází 10krát do roka. Užívati novinových známek povoleno. Dohlédací poštovní úřad Praha 25. Tiskli Pour a spol. v Praze I, Bílkova 17. Tel. 627-51-52.